

ЕКОНОМ. ЖИТТЯ ЗАКОРДОННИХ КРАЇН

ІВ. ЛЕБЕДИНСЬКИЙ

Аграрна криза в Польщі

Загальна криза польської економіки. В з'їзді компартії Польщі, оцінюючи загальний стан народного господарства, відзначив особливу гостроту економічної кризи, що її нині переживає Польща¹⁾. Дійсно, розмір і глибина економічної кризи в Польщі, навіть, за оцінкою буржуазних політичних діячів і економістів, межує з катастрофою. „Польща — одна з найслабших ланок в ланцюгові стабілізації міжнародного капіталізму, що нині захиталася“ — відзначив т. Ленський у своїй промові на XVI з'їзді партії.

Вже наприкінці 1928 р. Польща вступила у смугу зтяжної економічної кризи. Протягом 1929 і 1930 рр. погіршення економічного стану Польщі відбувалося особливо швидким темпом у зв'язку з непинним розгортанням світової економічної кризи.

Досить навести кілька основних показників стану народного господарства Польщі, щоб визнати дальше поглиблення кризи; індекс промислової продукції (загальний і трьох найважливіших галузей) проти 1928 р. зменшився так:

Індекси продукції (1928 р. = 100²⁾.

Перес. міс.	Заг. пром. продукція	Текстиль.	Залізо, сталь, прокат	Метал і машини
1928	100,0	100,0	100,0	100,0
1929	99,8	89,4	94,3	100,6
1930	82,2	67,9	84,0	76,1
„ жовт.	85,0	80,7	82,8	72,2
„ лист.	82,0	72,3	84,4	68,5
„ груд.	78,9	73,2	71,5	65,6

Криза охопила основні галузі польської промисловості³⁾, при чому особливо різке падіння виявилось в галузях, що виробляють засоби виробництва, напр., в залізній — на 28,5%, в металевій та машинової навіть на 34,4%; сильне падіння продукції спостерігається також в текстильній промисловості — на 26,8%.

1) Ю. Ленський, В с'їзді компартії Польщі (Ком. Інст. 31-X 1930, № 29/30).

2) Сезонність вилучено.

3) Докладнішу характеристику загальної кризи в Польщі подано в статтях: Мицькевич-Калпсукас, Економ. кризис в Польщі и лимитрофи (Большевик № 13, 1930); А. Зорквий, Економ. кризис и кризис стабилизации в Польщі (Сб. Мир. экон. кризис, изд. Ком. Акад. М. 1930) А. Снежинская, Польща и лимитрофи („Проблеми мирового хоз.“ Инст. Економ. Исслед. при Госплане СССР) М. Плавн, Хоз. гиз., 1930; Просин, Економ. криз. и внеш. торговля Польши (Вопр. Торг. № 6, 1930); також „Konjunktura Gospodarcza“ (Inst. badania kon. gosp. i cen.) Warszawa. 1930, № 1-12; Wiadomosci „Statyst.“ (Gl. urz. stat. 1930, № № 1-24, 1931, № № 1-9).

Яскравим показником гостроти економічної кризи в Польщі є безупинний зріст безробіття; за далеко неповними офіційними даними кількість безробітних збільшилася з січня 1930 р. до січня 1931 р. з 242 тис. до 341 тис.; відсоток робітників, що працюють неповний тиждень, зріс з 12,8 (1928 р.) до 23,8% (січень 1931 р.). Динаміка цін виразно відбилася на собі кризовий стан польської економіки.

В той час, як індекс промтоварів зменшився лише на 5,9% проти 1927 р., ціни на с.-госп. продукти показали просто катастрофічне зниження на 31,5%; зокрема на продукти рільництва падіння становить 39,5%. Звідси маємо величезну розбіжність між цінами на с.-госп. і промислові товари.

Економічна криза виразно позначилася й на обігові зовнішньої торгівлі: імпорт сировини й напівфабрикатів зменшився проти 1928 р. на 23,1%, експорт тих самих продуктів — на 14,3%.

Поглиблення суперечностей польської економіки. Але сьогочасна криза в Польщі не є лише звичайним відбитком світової економічної кризи; ті самі явища (падіння продукції і цін, безробіття і інш.) спостерігаємо з більшою або меншою гостротою й по інших країнах; польська криза, в першу чергу є наслідком суперечностей, властивих польській економіці.

Як відомо, сьогочасна Польща не являє собою міцного, добре досліджаного народного господарчого організму: вона й до цього часу не змогла об'єднати органічно ті різноманітні щодо господарчої структури території, з яких вона склалася з моменту утворення польської держави.

Ця різноманітність господарчої й соціальної структури окремих частин, до того ще й ускладнена гострою національною боротьбою, надає польському народньому господарству певного відбитку незакінченості, несталої.

Крім того, є низка перешкод структурного порядку, що затримують піднесення народного господарства. Серед цілої низки їх слід особливо відзначити такі: низький рівень продукційності в сільському господарстві й промисловості, технічна відсталість і через це нездатність конкурувати на світовому ринку, недостача капіталів і значний лишок робочих рук, незначна купівельна спроможність основних мас селянства, над якими ще й до цього часу тяжать пережитки феодально-кріпацького устрою, залежність у господарчій політиці від чужоземного капіталу, переважно французького, — ось ті основні риси господарчого розвитку Польщі, які вже й напередодні сьогочасної кризи у достатній мірі давали відчувати свій негативний вплив.

Криза ще більше поглибила й загострила ці основні суперечності польської економіки. Не меншу ролю в дальшому загостренні кризи відіграють і величезні видатки на мілітаризм та на апарат фашистської диктатури, що важким тягарем спадають на народне господарство Польщі.

Зв'язок промислової кризи з аграрною. Другий момент, надзвичайно важливий для розуміння сьогочасної кризи, це те, що в Польщі промислова криза далеко щільніша, аніж в інших суто-промислових країнах, переплітається з кризою аграрною.

На прикладі Польщі особливо яскраво підтвердилася та діагноза, яку ставить т. Сталін сьогочасній економічній кризі, відзначаючи, що „в ході розгортання економічної кризи промислова криза головних капіталістичних країн не просто збіглася, а переплелася з сільсько-господарчою кризою в аграрних країнах, подвоюючи труднощі і визнаючи заздалегідь неминучість загального занепаду господарчої актив-

ности. Нічого й говорити, що промислова криза підсилюватиме сільсько-господарчу, а сільсько-господарча затягатиме промислову, що не може не привести до поглиблення економічної кризи в цілому¹⁾.

Дійсно, сьогочасна промислова криза в Польщі має своє коріння, своє джерело в кризі аграрній; остання в міру свого поглиблення ще далі більше загострює й основні суперечності кризи промислової.

Сьогочасна світова аграрна криза, як відомо, охопила всі країни капіталістичного світу, але форми її виявлення визначаються по-різному, неоднаково щодо глибини й інтенсивності економічних процесів²⁾.

Особливо гостро дає себе відчутти аграрна криза у країнах капіталістично відсталих, де в сільському господарстві ще залишилися пережитки феодально-кріпацького устрою; до таких країн належать, напр., Польща, Румунія, Угорщина, Болгарія, Юго-Славія, лімітрофи.

Аграрний характер Польщі. Дійсно Польща, не зважаючи на те, що деякі окремі її частини мають переважно індустріяльний характер, все ж в основному залишається аграрною країною. Досить небагатьох цифр, щоб довести це. Сільське господарство є одною з основних підвалин її господарчого життя, воно дає засоби для прожитку принаймні для $\frac{2}{3}$ її людності; вже застарілі дані перепису 1921 р. показують такий розподіл усього населення за професіями (у %)

Заг. кіль- кість насел. Польщі за переп. 1921 р.	Сіль. госп. і лісниц.	Гірництво і індустр.	Торгівля і зв'язок	Інші про- фесії
27.186 тис.	64,3	14,9	9,5	11,3

За обчисленнями польського економіста Б. Дедерка, вартість національного майна Польщі в 1926-27 р. дорівнювала 137,463 млрд. стабільних золотих; з цієї загальної вартості на сільське господарство припадає 46,9%, на гірництво й промисловість — 31,5%, 13,3% — на міські будівлі, 4,5% — на засоби сполучення³⁾.

Показником аграрного характеру Польщі може бути також невелика кількість міст з населенням понад 100 тис. на 1-І 1930 р. таких міст було 10 і в них мешкало 3 млн. або 9,7% всього населення. Низький рівень урбанізації Польщі особливо виразно виявляється, коли порівняти його з Німеччиною, де в 1925 р. було 46 міст з населенням понад 100 тис., це становить 26,6% всієї людності Німеччини; навіть у Франції, з яскравим визначенням аграрним характером, в містах з населенням понад 100 тис. мешкає 6,3 млн., або 15,5%.

Якщо взяти окремі економічні райони Польщі, різні щодо господарчої структури, то виявиться, що, власне, єдиною високо-індустріалізованою частиною залишається Шльонськ, де маємо 48,6% населення, зайнятого у промисловості, і лише 28,8% — у сільському господарстві. Деяке, але вже менше значення має індустрія в Познані та на Помор'ї; схід і південно-східна частина зберігають переважно аграрний характер, напр., в Зах. Україні (4 воєводства) із загальної кількості 4.409 тис. самодіяльного населення в сільському господарстві зайнято 81,2%, в промисловості — 6,3%.

¹⁾ И. Сталин и Л. Каганович — Отчет Центр. Комитета XVI с'езда ВКП(б), ГИЗ 1930, стор. 10.

²⁾ Див., напр., Варга Е. Мировой аграрный кризис. (На Агр. Фр. № 4, 1930).
И. Марков. Послевоенный аграрный кризис (Сб. Проблемы мирового хозяйства). (Инт. Экон. Иссл. при Госпл. СССР) М. 1930.

³⁾ M. Meister, "Der wirtschaftliche Weg Polens" (Wirtschaftsdienst, H. 29, vom. 18 juli 1930).

Освоєння площі, придатної для рільництва, по всій Польщі становить не більше половини, лише в зах. частині воно перевищує 60%.

Із загальної площі с.-госп. території країни в 37.661 тис. га по всій Польщі на ріллію припадає майже половина—48,6%, на ліси та пасовиська—41%, але по окремих частинах відсоток використання придатної для рільництва землі коливається так:

	Заг. площа в тис. га	Розподіл зем. площі за видами				Інша поверхня
		Рілля (у % до загальної площі)	Луки та пасовиська	Ліси		
Вся Польща . . .	37.661	48,6	16,9	24,1		10,4
Зах. Польща . . .	4.719	60,7	11,0	21,1		7,2
Центр. Польща . .	12.949	56,4	15,3	19,5		8,8
Східна " . . .	12.144	35,8	18,4	29,0		16,8
Південна " . . .	7.849	48,4	20,7	25,7		5,2

Соціально-економічна структура польського землеволодіння. Загальновідома особливість сільського господарства Польщі це надзвичайно нерівномірний розподіл земельної площі: на одному полюсі маємо дрібні й найдрібніші (так звані, карликові) селянські господарства, на другому—великі поміщицькі маєтки.

Ось як, за вже застарілими даними перепису 1921 р., розподілялася земельна площа поміж господарствами у відсотках:

	Нижче 2 га	2—5 га	5—20 га	20—50 га	50—100 га	Більш 100 га
Кількість господарств (абс. 3.261.909)	34,0	30,7	32,0	2,3	0,4	0,6
Земельна площа (абс. 37.661)	3,5	11,3	30,8	7,1	2,5	44,8

Вивчення соціально-економічних стосунків у сільському господарстві Польщі значно утруднюється відсутністю у польській аграрній статистиці будь-яких інших угруповань матеріалу, аніж за розміром земельної площі.

У свій час Ленін, критикуючи методи групування, вжиті в американському цензі, яскраво змалював всю недостатність способу групування хліборобських господарств за розміром земельної площі, зайнятої або оброблюваної ними. Цей спосіб групування, на думку Леніна, явно недостатній тим, що він цілком не враховує процесу інтенсифікації рільництва, зросту витрат капіталу на одиницю земельної площі у вигляді худоби, машин, поліпшеного насіння, поліпшених способів культури т. д. А проте, цей процес всюди є як раз найхарактернішим для капіталістичних країн. Тому групування господарств за кількістю землі в більшості випадків надмірно спрощує і угрубує уявлення про розвиток хліборобства взагалі і розвиток в ньому капіталізму зокрема¹⁾. Цю характеристику з повним правом можна прикласти й до польської с.-госп.

¹⁾ Ленін. Новые данные о законах развития капитализма в земледелии (Сб. Теория аграрного вопроса) ГИЗ М.—А. 1925, стор. 259.

статистики. Розподіляючи хліборобські господарства на п'ять основних груп за розміром земельної площі, маємо таку питому вагу окремих груп господарств разом з пересічним їх розміром.

Розподіл земельної власності у 1921 р.

	Кількість	Площа млн. га	У %	Перес. величина
Великі володіння	17.665	13,2	35	746
Вел. селян. володіння	25.000	0,8	2	32
Середні селян. „	700.000	7,9	24	10,2
Дрібні „	2.000.000	7,6	20	3,8
Карликові „	8.000.000	7,4	19	0,9

Як бачимо, в соціальній структурі польського землеволодіння головну роль відіграють крайні групи: з одного боку, великі володіння з пересічним розміром у 746 га і, з другого боку, невеликі господарства—дрібні і карликові, що мають пересічний розмір 3,8 і 0,9 га. Коли вважати, що дрібні селянські господарства розміром до 5 га взагалі не забезпечують достатнього рівня прожитку, то цю групу слід віднести до неможливих господарств. Цих господарств налічується 64,7%, а їм належить 14,8% земельної площі. В той же час господарства з площею понад 100 га зосереджують у себе мало не половину землі (44,8%), становлячи щодо кількості 0,6%.

Другий висновок, який можна зробити з цих даних, це те, що найчисленнішою групою у польському селі після неможливого є середняк; куркульські групи не є численними, хоч економічно вони й відіграють провідну роль. Звідси стає зрозумілою аграрна політика фашистського уряду, скерована на зміцнення куркульських шарів села.

Ця політика прискорює процес диференціації села. Раціоналізація та парцеляція поміщицьких маєтків збільшує кількість безробітних с.-госп. наймитів. Крім того, в польському селі маємо чимало кількості безземельних; ця категорія налічує приблизно біля $1\frac{1}{2}$ млн. душ, з них біля 600 тис. працює в поміщицьких маєтках. За обчисленнями проф. Грабського, кількість безземельних в польському селі становить біля 30% всього с.-госп. населення¹⁾.

Наведені цифри дають принаймні орієнтаційне уявлення про класові взаємини в польському селі. На ґрунті цих взаємин виникає гостра класова боротьба, що останнім часом розгорнулася в революційний селянський рух.

Одна із важливих особливостей польської аграрної проблеми полягає в тому, що тут до соціально-економічних протилежностей прилучаються ще моменти національні. Історична доля окремих частин розвивалася в тому напрямку, що великі землевласники одночасно належали і до іншої національності (див. табл. на стор. 90 вгорі).

Не зважаючи на застарілість даних, ця таблиця дає певний ключ до розуміння сьогочасного стану, що утворився в цих частинах Польщі; цей стан, як відомо, характеризується напруженою соціально-політичною боротьбою.

¹⁾ Г. Шкловский. Сельское хозяйство и аграрные отношения в Польше (На Агр. Фр. № 4) апр. 1929.

Роль національностей Польщі в населенні та землеволодінні понад 50 га (у %¹/₁₀)).

	Поляки		Німці		Українці		Білоруси	
	Нас.	Земл.	Нас.	Земл.	Нас.	Земл.	Нас.	Земл.
Вся Польща	69,2	80,3	13,9	7,9	14,3	10,2 ²⁾	3,9	—
Повнани, Помор'я, Шльонськ	77,6	55,7	19,8	42,4	—	—	—	—
Тарнопіль, Львів, Ста- нісла, Волинь . . .	39,4	80,5	—	—	52,1	14,7	—	—
Полісся, Новогруд, Вільно	45,6	76,6	—	—	—	—	34,9	21,2

Для ілюстрації наводимо лише відомості про розподіл с.-госп. площі в Зах. Україні, де особливо гостро виявляються суперечності нерівномірного розподілу земельної власності між окремими господарствами.

Розмір господарств в га	Кількість господарств (у % %)	Земельна площа (у % %)
Від 0 до 5	87,1	33,1
" 5 до 20	12,1	19,3
" 20 до 50	0,4	2,5
" 50 до 100	0,1	1,8
Понад 100	0,3	43,3

В Зах. Україні соціальна структура сільського господарства складається особливо несприятливо, рівняючи з іншими районами Польщі: розпорощеність дрібних господарств досягає тут крайніх меж — дрібні і найдрібніші господарства, становлячи кількістю 87,1%, зосереджують у себе лише одну третину земельної площі; великі господарства мають у своєму розпорядженні 43,3% с. г. площі.

Фашистська аграрна політика. Зазначений збіг соціальних і національних моментів спричинився до польонізаторської земельної політики, що мала на кресах забезпечити панування польської національності.

Аграрна реформа, що мала на меті зміцнити куркульські шари села і дати можливість поміщикам позбавитися непридатної землі, не принесла з собою полегшення селянству. За період 1919—1929 рр. було розпарцельовано 1.800.094 га з метою збільшити розмір земельних володінь селянства і 191.133 га — для військової колонізації³⁾.

Наслідками земельної реформи, яка, до речі, зустрічала шалений опір з боку аграріїв, скористалися, власне, куркульські кола села, що мали можливість набувати землю для задоволення своїх потреб, в той час як безземельні не мали будь-яких кредитових пільг. Ціни на землю зростали досить швидким темпом; в 1926 р. 1 морген (0,5 га) коштував 400 злотих, в 1927 р. — 1.200 зл. паперовими грішми.

¹⁾ Rocznik Statystyki R. S. 1924.

²⁾ Укр. і Білор. разом.

³⁾ Rocznik Statystyki 1930 (Gl. Urz Stat. R. Pozn.)

Отже, в наслідок фашистської аграрної політики земельний голод польського селянства не пом'якшав, а, навпаки, збільшився.

Щодо так званих крес (Зах. Україна, Білорусь, Волинь), то тут широко провадиться колонізаційна політика, що має на меті забезпечити панування польської національності, а також зміцнити операційну базу на випадок війни. Тут оселяють переважно військових. «Ця своєрідна колоніальна армія налічує понад 10 тис. д., що мають по більшості міцні куркульські господарства. Особливо останній період свідчить про посилені колонізаторські заходи фашистської диктатури (вироблено 4 нових проекти закону про поширення колонізації»¹⁾.

Отже, в умовах фашистської диктатури немає перспектив на будь-яке розв'язання центральної проблеми, що тяжить над польським селянством — проблеми земельного голоду.

Проблема перенаселення. Крім земельного голоду, в сільському господарстві Польщі важливу ролю відіграє проблема перенаселення. Значний лишок робочої сили не знаходить собі прилонення ані в сільському господарстві, ані в промисловості. Цю зайвину робочої сили постачають не лише безземельні, але й малоземельні господарства.

Серед усього активного-професійного населення Польщі кількість робітників, зайнятих у сільському і лісовому г-ві, становить 14,5%.

Серед інших районів найбільша кількість зайвої робочої сили припадає на центральну і південну Польщу, де маємо, поруч з самостійними господарствами, найбільший відсоток робітників (60,5 і 45%); звідси ж відходить найбільше робітників на сезонів заробітки.

До війни, напр., з території центральної частини Польщі (колишнє Царство Польське) в 1890 р., коли вперше Варшавський Центральний Статистичний Комітет почав збирати відомості про тимчасову еміграцію, до Німеччини вибуло більш 17 тис. душ. В 1903 і 1904 р. за кордон на тимчасові заробітки вибуло по 150 тис. д., в 1908 р. — 260 тис. З однієї Галичини в 1911 р. для сезонних робіт емігрувало 330 тис. д. Крім того, запобіжним клапаном для перенаселеного польського села була постійна еміграція: 1913 р. емігрувало 650 тис. д., з них біля 500 тис. на сезонів роботи до Німеччини.

В основі цієї еміграції, безперечно, лежало безземелля та малоземелля. Розглядаючи зайняття та соціальний стан емігрантів до війни, т. Осинський відзначає, що „80% цієї еміграції дають люди, зв'язані з землею, 56% — люди, зв'язані з хліборобством, але позбавлені землі; 66% становлять селяни, мінімум 26% — робітники і на решту припадає всього максимум 8%“²⁾.

Після імперіалістичної війни стан радикально змінився; можливості емігрувати стали надто обмежені; повстали заборони з боку заоканських країн, особливо в Спол. Штатах. Отже, еміграція за океан зменшилась майже вдвічі і разом з тим вона вимагає великих коштів, недоступних для бідноти.

Також виникли обмеження і щодо сезонних робіт, напр. 1926 р. лише 118 тис. д. могло емігрувати закордон для сезонних робіт, в 1929 р. — 178 тис., в 1930 р. — 172 тис.

Хоч проти довоєнного часу абсолютний розмір еміграції й зменшився, все ж за останні післявоєнні роки вона невпинно зростала.

¹⁾ Див. „Коммун. Інтернац.“ № 29-30 (31 жовтня 1930 р.) ст. Ковальчука „Под'єм революційного руху в угнетеної Зап. Україні“.

²⁾ В. В. Оболенский (Осинский). Междунар. и межконтинентальные миграции в довоенной России и СССР. Изд. ЦСУ СССР. М., 1928 р., стор. 41.

Еміграція в Польщі (тис. д.)¹⁾

	Загал.	В тім числі до європ. країн
1922	70.089	38.716
1926	167.509	117.616
1929	243.442	178.132
1930	218.387	171.853

В якій мірі зараз зменшилася сезонна еміграція до Німеччини виразно свідчать недавно опубліковані дані Пруського Стат. Управління. Загальна кількість зайнятих в Прусії чужоземних робітників в 1930 р. становила 185.750 душ. (в 1928 р.—201.500, в 1913 р.—біля 900.000). Серед чужоземців перше місце належить полякам—45,7%, далі чехам—18,6% і голляндцям—12,4%. Найбільше зайнято чужоземців в сільському господарстві, де на 100 робітників припадає 5,4 чужоземців, тоді як в несільсько-господарських заняттях на 100 робітників маємо лише 1,1 чужоземців.

Природний приріст людності в Польщі досить високий, ось дані про приріст на 1.000 мешканців в порівнянні з сусідніми державами²⁾.

	Польща	Німеччина	Австрія	Чехо- Словаччина
1909—1912	16,4	12,9	—	10,0
1915—1918	—0,7	—5,5	—7,2	—5,0
1919—1920	4,4	7,8	0,4	5,8
1921—1925	16,0	8,7	6,4	11,1
1926—1929	15,3	6,6	3,1	7,8

За цей час помітно змінилася також і структура людності в напрямку деякого збільшення відсотку самодіяльних (від 15 до 49 р.)³⁾

1-I 1927 р. — 51,7%

1-I 1928 р. — 52,1%

1-I 1929 р. — 52,3%

Беручи до уваги зазначені зміни, маємо приріст людності від 15 до 49 р. біля 330 тис., з них на село припадає 220 т., решта—110 тис. Отже, еміграція забирає не більш як 20% природного приросту—пересічно 85 тис. щороку. Для післявоєнної доби немає даних про соціальний склад еміграції, в кожному разі можна з певністю припускати, що більшість емігрантів припадає на село⁴⁾.

Стан с.-госп. наймитів. З другого боку й можливості заробітку на селі надто обмежені, бо поміщики щороку провадять масове скорочення с.-г. наймитів; так, за даними, що їх наводить О. Червець, в 1926 р. було викинуто на вулицю 70 тис. родин наймитів, в 1927 р.—біля 40 тис.⁴⁾. За даними спеціального перепису великої земельної власності в 1921-22 р. в маєтках більш 50 га налічувалось 601.876 ро-

¹⁾ Rocznik Stat. 1930.

²⁾ Rocznik Statystyki R. P. 1930.

³⁾ L. Landau, Konjunktura a emigracja (Kon. Gospod. Nr. 10, 1930).

⁴⁾ О. Червець. Обзор политики фашист. правительства и положения крестьянства в Польше. (Агр. Пробл., кн. 4 (авг.) 1928 г.).

бітників. За пізніші роки таких відомостей немає, але, зважаючи на велику кількість банкрутств великих і середніх землевласників, у зв'язку з гострою кризою сільського господарства, можна з певністю припускати, що стан с.-госп. наймитів значно погіршав. Той же О. Червець відзначає, що заробітну плату с.-госп. робітників було знижено не прямим, а посереднім способом, а саме — було зменшено кількість ординарій¹⁾, обмежено право випасу худоби на панських пасовиськах з 2 до 1 корови і ін.

Отже, зміни в стані с.-госп. робітництва, в порівнянні з 1919 роком можна схарактеризувати такими даними:

	1919 р.	1927 р.
Ординарії на д.	14 — 16 цнт. зерна	12 — 14 цнт. зерна
Зарплата (за еквів.) 10	" "	3 — 4 " "

Розгортання с.-госп. кризи протягом 1929 і 1930 рр. викликало даліше загострення класових відносин на селі.

Показником цього загострення є нова хвиля страйкового руху серед с.-госп. робітників, що на деякий час майже припинився під тиском фашистського терору.

До початку останньої кризи страйки в сільському господарстві розгорталися в такому напрямку²⁾

Роки	Кількість страйкарів	Кількість втрач. роб. днів
1925	17.885	240.193
1926	1.461	5.738
1927	861	2.734
1928	1.639	7.227

Як зазначає автор, в даному разі не враховано руху с.-г. робітників, що почався в 1928 р. в Західній Україні.

Рух цей, охоплюючи й постійних робітників, відбувається все ж, головним чином, серед подених і сезонних робітників. Ці категорії найгірше оплачуються і в інших районах Польщі, але в найгірших умовах вони перебувають в Зах. Україні. Відсутність промисловості, крайня парцеляція селянських господарств, все це утворює велику масу незаможного селянства, яка не може існувати без додаткових заробітків; із 1.251 тис. господарств Зах. України принаймні 75% потребує таких заробітків. Вже в 1928 р. почалася боротьба за поліпшення умов праці; в 12 страйках брало участь не менш 4 $\frac{1}{2}$ —5 тис. д., переважно у Львівському і Тернопільському воєводствах³⁾. У 1929 р. рух поширився на 14 повітів сусідніх воєводств Зах. України, охоплюючи кілька десятків тисяч наймитів, але, крім неповних свідчень щоденної преси, точніших відомостей немає. У всякому разі про силу і інтенсивність страйкового руху яскраво свідчить той революційно-політичний характер, який за останній час він почав набувати. Керівництво страйковим рухом у багатьох випадках провадиться революційними профорганізаціями.

Загальний стан сільського господарства. Схарактеризовані вище соціально-економічні відносини зумовляють невисокий

¹⁾ Ординарії — видача с.-госп. робітникам, крім грошової плати, певної кількості продуктів натурою (життя, ячменю і ін.).

²⁾ За офіц. даними, наведеними в статті О. Коган. Стачечное движение с.-х. рабочих в нек. капит. странах (Агр. Пробл., кн. 6—7, 1930).

³⁾ „Агр. Пробл.“ кн. 6—7, 1930, ст. Коган.

рівень продукційних сил у сільському господарстві. За часи війни сільське господарство Польщі сильно потерпіло, отже в перші післявоєнні роки виявився сильний занепад с.-госп. продукційності і довгий час внутрішню потребу довелось задовольняти довозом з-закордону продуктів рільництва. З 1921 р. внутрішніх запасів було досить для задоволення потреб країни і для вивозу, але на той час політика влади мало рахувалася з інтересами аграріїв і сприяла промисловій буржуазії; тверді ціни на харчові продукти, різноманітні обмеження експорту було скеровано проти аграріїв та заможного селянства.

Все ж відбудова сільського господарства йшла досить швидким темпом: вже в 1922 і 1923 рр., в наслідок гарних урожаїв, було досягнуто довоєнного рівня врожайності. В 1924 р. був неврожай зернових хлібів, і знову, замість експорту, довелось імпортувати певну кількість хлібів для внутрішнього споживання.

Отже, за теперішніх умов господарювання, зернової продукції Польщі лише в роки врожайні вистачає ще й для експорту. Ці лишки для експорту дають, власне, поміщицькі маєтки, бо не менш як 50% селянських господарств не можуть прохарчуватись власним хлібом і примушені купувати його у тих же поміщиків.

Основним завданням, що стоїть перед сільським господарством Польщі, є інтенсифікація обробітку землі, збільшення його продукції до того рівня, що не лише забезпечував потреби внутрішнього ринку, але й давав би достатні лишки для експорту за кордон.

До останньої кризи, дійсно, в сільському господарстві Польщі визначилася тенденція в напрямку інтенсифікації рільництва, його раціонального розвитку, але вона обмежувалася лише поміщицькими і куркульськими господарствами і не торкнулась великої маси бідняцьких і середняцьких господарств.

Все ж, порівнюючи з іншими країнами, сільське господарство Польщі залишається на низькому рівні.

Лише в Румунії урожайність головних культур нижча проти Польщі. Також невисока в Польщі і забезпеченість господарств механічною тягою.

В основі сільського господарства Польщі лежить капіталістичне хліборобство, що продукує на ринок. До цієї групи належать великі й середні землевласники, багаті і певна частина заможного селянства. Звичайно, і в межах цієї групи існує певна суперечність інтересів: в Зах. Польщі (Познань і Помор'я) переважає раціонально впорядковане велике господарство з цукровими, спиртоочисними, крохмальними і ін. заводами; з другого боку, маємо аграріїв східних кресів, що провадять екстенсивне господарство.

У всякому разі поміщики і заможне селянство намагаються вийти на широкий міжнародний ринок, забезпечити собі сталий збут своєї продукції. Звідси виникає їх зацікавленість в стабілізації капіталізму Середньої Європи, звідси їх опір політиці протекціонізму промисловій буржуазії, що до недавнього часу провадилася владою, звідси їх заходи щодо згоди з Німеччиною (угода про експорт жита, польсько-німецька торговельна угода).

Несприятливий стан сільського господарства в роки кризи викликав великий натиск на владу з боку с.-госп. поміщицько-куркульських організацій щодо захисту їх інтересів; поруч з цим збільшилися тенденції щодо зміцнення й поширення різноманітних об'єднань, головним чином в с.-госп. промисловості та експортів торгівлі, так звана картелізація. Але оцінити роль і значення цих тенденцій ми можемо, лише розглянувши конкретні форми виявлення аграрної кризи в Польщі. На

ті схарактеризованих вище соціально-економічних суперечностей особливо виразною стає вся глибина цієї кризи.

Навіть буржуазні економісти, прихильні до фашистського ладу Польщі, не можуть не визнати всієї гостроти і тягару с.-госп. кризи в Польщі. Так, французький економіст R. Dupuis, розглядаючи звіт Державного Аграрного Банку за 1929 р., відзначає „тягар та гостроту с.-госп. кризи, що лютує в Польщі у 1929 р.“¹⁾.

Сьогочасна криза значно глибша і становище буржуазії значно важче, аніж в 1925-26 р. напередодні фашистського перевороту.

Криза в галузі рільництва. Аграрна криза в Польщі має свої основні причини в тій світовій аграрній кризі надпродукції, що в більшій або меншій гостроті виявляється в капіталістичних країнах вже з 1920 р.

Зовнішнім найвиразнішим симптомом сьогочасної аграрної кризи є падіння цін на сільсько-господарські продукти і, в першу чергу, на зернові хліба. Це падіння цін виявилось, власне, вже досить давно в різних країнах і на різних ринках, але в 1929-30 р. воно набуло катастрофічного характеру.

В окремих країнах темп падіння цін був далеко неоднаковий; інтенсивніш виявлявся він в країнах аграрних, менш інтенсивним він був у країнах індустріальних. На першому місці щодо падіння цін стоять Угорщина, Естонія, Польща; на останньому — Англія; щодо Канади і Спол. Штатів, то тут деякий час падіння цін затримувалося різними заходами і лише 1930 р. приніс катастрофічне падіння цін і в цих країнах. Поруч з падінням цін виявилось надмірне нагромадження запасів, що від року до року зростали. Подібне явище спостерігаємо не лише в заокеанських країнах, але й на європейському континенті, напр., в Німеччині, що на ринку жита виступає, як конкурент Польщі.

Зазначена ситуація на хлібному ринку призвела до різноманітних спроб в той або інший спосіб затримати падіння цін; напр., в країнах, що імпортують хліб, широкою хвилею прокотилося підвищення мита на хліб всупереч інтересам трудящих мати дешевий хліб. Країни експортові вживали інших заходів, напр., Польща встановлювала експортів премії.

Але, як зазначає т. Варга, „всі спроби стабілізувати ціни, а саме: польсько-німецька угода про вивіз жита, скупівля великих партій жита німецькою владою для переховування на складах... всі ці спроби затримати падіння цін залишилися без наслідків. Зараз всюди приходять до думки про встановлення державою твердих цін на хліб і про скупівлю зайвих мас хліба урядами“²⁾.

В найгіршому стані, рівняючи з іншими зерновими хлібами, опинився ринок жита; поперше тому, що і в Німеччині й в Польщі залишилися значні запаси жита від попередньої хлібної кампанії: за обчисленнями польського кон'юнктурного органу „Konjunktura Gospod.“ розмір запасів жита в обох цих країнах становить біля 1 млн. тонн; а коли до цього додати ще 600—700 тис. тонн. запасів в Північній Америці, то матимемо разом запаси жита понад 1,5 млн. Звичайно, ціни на жито на світових ринках виявили більше падіння, аніж на будь-які інші зернові продукти.

Падіння цін на жито невпинно продовжується до останнього часу; проти пересічної ціни за 1928-29 рік падіння цін становить 39,4%.

¹⁾ „L'Économiste Français“ 30 août 1930 (R. Dupuis, „La crise agricole polonaise et le rôle de la Banque Agricole d'Etat en 1929“).

²⁾ Е. Варга „Основные проблемы мирового экономического кризиса“ в сборн. „Мировой экономический кризис“. Изд. Ком. Академии, М. 1930, стор. 21.

В цілому ситуація на ринку жита відзначалася гострою конкуренцією між країнами-експортерами і звуженням ринків збуту через високі охоронні мита.

Зазначений стан хлібного ринку мав особливо несприятливі наслідки для сільського господарства Польщі.

Польща — аграрна країна, де експорт хліба становить одну із важливих статтів загального експорту; звичайно, і ціни на хлібному ринку Польщі встановлюються в залежності від рівня цін на світовому ринку.

Протягом двох років — 1928 і 1929 були досить значні врожаї; в наслідок цього у виробників зосередились чималі запаси хліба, які могли компенсувати втрати, понесені на продуктах тваринництва; до цих останніх втрат спричинився неврожай кормових хлібів 1928 р. і сувора зима 1928-29 р., коли чимало загинуло свиней і птиці.

Реалізація урожаю 1929 р. збіглася з поглибленням світової аграрної кризи, що, в першу чергу, позначилося на рівні цін. Рівняючи з іншими країнами, падіння цін на жито в Польщі відбувалося ще інтенсивніш і далеко перейшло межі їх падіння на світовому ринку.

Зниження рівня цін ще далеко недостатньо мірою характеризує дійсне погіршення стану сільського господарства. Для характеристики ринкової кон'юнктури має значення відносна зміна цін, а не їх високий або низький рівень; ці відносні зміни стосуються, з одного боку, співвідношень між окремими с.-госп. продуктами, або їх групами (напр., співвідношення цін на худобу і корма), з другого боку, співвідношення поміж цінами на с.-госп. продукти і промислові товари.

Щодо ці більшш „ножиці“ між с.-госп. і промисловими товарами зумовляють той факт, що продуцент за реалізовану с.-г. продукцію одержує значно меншу частину пром. товарів; ця розбіжність утворює важливі труднощі для подолання кризи, бо тим самим тягар кризи з промисловості перекладається на сільське господарство, а в межах сільського господарства з міцних великих господарств на знесилені бідняцькі й середняцькі господарства.

Погляньмо тепер, в якому напрямку визначалася розбіжність цін в Польщі

Відношення Індекса	
(1927-100)	с.-госп. прод. до інд. пром. матер. і виробів, взятих за 100
1928	93,6
1929	83,0
1930	72,6
Сери. „	75,0
Верес. „	72,0
Жовт. „	71,0
Лист. „	74,5
Груд. „	72,2
Січ. 1931	65,8

В розгортанні польської аграрної кризи можна помітити принаймні дві фази: перша фаза з 1928-29 с.-госп. року і до середини 1930 року, коли криза ще не охопила всіх галузей сільського господарства, обмежуючись переважно рільництвом, і друга фаза — в середині 1930 р., коли криза охопила і ринок продуктів тваринництва.

Криза в галузі тваринництва. У структурі польського експорту не продукти рільництва, а продукти тваринництва надають певне обличчя всьому експорту. Розвиткові скотарства приділялося багато уваги, бо він давав можливість експортувати високоцінні продукти. Особливе значення для Польщі має свинарство; експорт живих свиней є одною з основних статтів польського експорту.

Експорт свиней у Польщі ¹⁾			
	Кількість	Вартість у тис. золотих	
1927	771.418	168.026	
1928	1.279.035	208.107	
1929	960.024	185.182	
1-VIII 1929 р. до 28-II 1930 р.	491.032	101.781	
1-VIII 1930 р. до 28-II 1931 р.	437.146	77.347	

Основними причинами скорочення експорту свиней, що в 1929 р. досягало 25%, були: неврожай кормових у 1928 р. і суворя зима 1928-29 р. До цього прилучився ще вплив епізоотії, в наслідок чого сталося зменшення стада.

За двома переписами худоби, переведеними в 1927 і 1929 рр., кількість свиней зменшилась так:

	Абс.	У%о/о
30-XI 1927 р.	6.333.456	100,0
30-VI 1929 р. ²⁾	4.828.641	76,2

Мало не 1,5 млн. (біля 25%) шт. свиней загинуло в наслідок епізоотії. Високі ціни на продукти свинарства, що тримались майже до 1930 р., давали підставу в розвитку цієї галузі вбачати єдиний рятунок для сільського господарства Польщі.

Але дійсність не виправдала цих сподіванок. Нині цього рятунок вже немає. Протягом 1930 р. ціни на внутрішньому ринку упали з 2,40 зл. за кг. живої ваги (в січні) до 1,35—1,60 зл. наприкінці грудня (за варшавськими котівками).

У провінції продуцентів платили навіть 0,85 зл. за кг. живої ваги. Індеси цін на худобу та на продукти тваринницького походження з середини 1930 р. невпинно знижувались.

Одночасно у зв'язку із вступом в силу чехо-угорської торговельної угоди в Чехо-Словаччині підвищено мито на свиней і на рогату худобу; тим самим втрачався чехо-словацький ринок; зменшилась також питома вага Польщі в довозі свиней до Австрії.

Покладалися також надії на розвиток експорту бекону до Англії. В 1927-28 р. вивіз цей був спорадичним, невеликими партіями. З початку 1929 р., під впливом митної політики (повертання мита при вивозі з Польщі) ця стаття вивозу починає набувати поважнішого значення³⁾.

Експорт бекону провадився заходами спеціального об'єднання — експортної спілки беконної промисловості.

¹⁾ (Rocznik Statystyki 1930 i Wiad. Stat. 1931).

²⁾ У перепис 1929 р. не включено живу худобу, що належить інституціям, закладам і підприємствам військовим.

³⁾ В. Прохня „Економічний кризис и внешняя торговля Польши (Вопр. Тор. № 6 1930); також „Kop. Gospod.“. Nr. 1, 1930 (J. Poniatowski. Wywóz bекonów na rynek angielski).

Проте, в цілому імпорту бекону до Англії частка Польщі невелика — вона коливається в межах від 2 до 4%; та й ціни на польський бекон щодали знижуються; Лондонський ринок ставить досить високі вимоги щодо якості продуктів. Залишилися ще надії на польсько-німецьку торговельну угоду, що становлює значний контингент довозу свиней. Але тут перешкодою виступає різниця в цінах, що складається не на користь Польщі.

В експорті продуктів споживання з Польщі вивіз яєць в 1928 р. посідав перше місце, становлячи 24,3% вартости вивозу цих продуктів, 1929 р. експорт яєць вже був на другому місці (18,0%), а в 1930 р. — на третьому (18,2%). Найбільшого розміру експорт яєць досягав 1927 р., коли він становив 6,7% вартости загального експорту. Від того часу спостерігаємо невпинне зниження яєчного експорту; зменшення це відбувалося, головним чином, коштом німецького ринку збуту, що до останнього часу забирав не менш як 50% яєчного експорту Польщі; проти 1927 р. кількість вивезених до Німеччини яєць в 1930 р. зменшилася на 44%¹⁾.

Пояснюється це зниження яєчного експорту тим, що Німеччина розпочала енергійні заходи щодо розвитку та поліпшення власного птицевництва; ці заходи знайшли свій конкретний вираз в низці асигнувань на годівлю, на організацію станцій, на організацію збуту і ін.

Річна продукція яєць в Польщі становить біля 2,4 млрд. штук (у Німеччині — від 5 до 6 млрд. шт.) Норма несучости курей у Польщі біля 80 яєць на рік (у Данії — 150²⁾). Також невисоким залишається і рівень годівлі курей. Все це зумовлює недостатню спроможність Польщі конкурувати на закордонних ринках, особливо на англійському, де пошталчином виступає, напр. Данія.

Несприятливі перспективи експорту цукру. Цукрова промисловість посідає досить поважне місце серед галузів, що перероблюють с.-госп. сировину. В 1929/30 р. на 70 цукроварнях було перероблено 50.942 тис. квінт. цукрового буряку (на 16% більше проти попереднього року); продукція значно збільшилася: цукру кришт. видобуто 8.243 т. кв. проти 6.709 т. кв., цукру сирцю — 9.159 т. кв. проти 7.454 т. кв. Частка продукції цукру, що експортується за кордон, досягає значного розміру:

Експорт цукру³⁾.

	1924-25	1925-26	1926-27	1927-28	1928-29	1929-30
У тоннах .	209.654	260.572	224.574	167.541	269.214	445.807
У тис. золот.	190.504	137.523	143.308	99.355	134.876	166.685

В той же час споживання цукру населенням залишається стабільним: в 1928 р. огульного споживання припадало на 1 мешканця в кг. — 11,54, в 1929 р. — 11,75 кг.; особливо низький рівень споживання цукру маємо в східних і південних воеводствах.

Експорт цукру доводиться провадити в несприятливих умовах сьогочасної цукрової кризи; з одного боку, спостерігається сильне падіння ціна на світовому ринку; напр., у жовтні 1930 р. ціна на цукор в Гамбурзі (фоб) проти відповідного періоду 1929 р. зменшилася з 20,64 герм. марок за 100 кг. до 12,18 (на 41%). З другого боку, рівень цін світового ринку значно нижчий проти цін внутрішніх; отже, ціна, яку можна

¹⁾ W. Kwapiszewski, Wywóz jaj z Polski (Kwart. Statyst. r. 1931, t. 1, z. 1. st. 330 — 337).

²⁾ Kwart. Stat. r. 1931 (ср. Wywóz jaj z Polski).

³⁾ „Wiad. Statyst.”, z 23, 5 grudnia 1930 r.

одержати на світовому ринку становить ледве 30% середніх витрат виробництва в цукровій промисловості центральних районів Польщі.

Середня ціна, за якою провадиться експорт цукру, становить 32-33 злот. за 100 кг. (льоко цукр. завод), а вартість сировини для продукції цієї кількості цукру—від 40 до 50 злот. Щоб повернути збитки від експорту, на внутрішньому ринку встановлено ціни, які набагато перевищують експортні ціни, напр., в 1929 р. внутрішня ціна цукру дорівнювала 1.460 злот. за тону, експортна—біля 490 злот.

Ця різниця в цінах є, головним чином, наслідком митних перегородок і демпінгової політики цін, що її провадять експортні організації. Одночасно на внутрішньому ринку ціни на цукор штучно затримуються на високому рівні і це шкідливо відбивається на інтересах широких мас.

Не зважаючи на низку заходів щодо розвитку експорту цукру, в дальшій перспективі стає неминучим його скорочення, а звідси, за наявності великих запасів цукру, доведеться обмежувати і його продукцію.

Симптоми деградації сільського господарства. В цих обставинах неминучим стає занепад, деградація сільського господарства; перший симптом деградації—це скорочення продажу штучних добрив. Вже в осінню засівну кампанію 1929 р., коли крива ще не досить розгорнулася, збут штучних добрив скоротився на 15—20% в порівнянні з попереднім роком. Проти 1929 р. зменшення збуту 1930 р. становить 35,5%¹⁾; за той же час зменшився імпорт хемічних продуктів, головна маса яких призначалася для сільського господарства (кал. соли, чіл. салітри, фосфоритів). У 1929 р. було імпортовано хемічних продуктів (неорган.) на 134.166 тис. зл., в 1930 р. на 72.761 т. зл. Це скорочення імпорту, як бачимо, не компенсується відповідним збільшенням споживання добрив місцевого походження.

Другий симптом деградації сільського господарства це—скорочення імпорту с.-госп. машин і приладдя до них.

Імпорт с.-госп. машин і приладдя до них

Роки	Тонни	%/о	Тис. зл.	%/о
1927	11.101	100,0	34,966	100,0
1928	13.514	121,3	37,781	111,0
1929	10.632	95,6	27,051	77,5

Соціальні наслідки аграрної кризи. Аграрна криза не-однаково відбилася на інтересах окремих клас суспільства: дрібному та середньому селянству довелося в першу чергу на своїх плечах вносити весь тягар кризи. Криза, перш за все, вплинула на купівельну спроможність селянства.

Проти відповідного періоду 1927-28 р. в сезон реалізації 1929-30 р. ціна на збіжжя зменшилася на 38%: найбільші втрати продуцент зазнав на реалізації жита і ячменю, де рівень цін у 1929-30 р. знизився до 56,6 і 57,5% проти відповідного періоду 1927-28 року²⁾.

За обчисленням буржуазних економістів „втрати сільського господарства від одного лише падіння цін на збіжжя на початку березня 1930 р. становили 1 млрд. злотих, цебто 20% всієї вартості зернової продукції країни і 5% всього щорічного національного прибутку. Ті самі еконо-

¹⁾ St. Wielunska i I. Poniatowski, „Zużycie nawozów sztucznych w sez. wios. 1929-30. (1930).

²⁾ „Konjunktura Gospod.“ № 4, 1930 (Wielunska, Przyczynek do badań nad Zmianami nabywczej siły rolnictwa.

місти обчислювали собівартість жита для сільського господарства в 32-35 злотих за квінтал, тоді як ціни дорівнюють 12—17 злотим. На підставі цих обчислень вони приходять до висновків, що цього року сільське господарство продає не лише свої оборотні кошти, але й свої засоби виробництва¹⁾.

Отже, купівельна спроможність села значно погіршала проти 1927-28 р. Прибутки селянства залишаються на такому низькому рівні, що примушують його щедалі обмежувати і без того невисоке споживання промислових товарів. Це, в свою чергу, загострює кризу в тих галузях промисловості, що працюють на широкий ринок (текстильна, шкіряна, деревообробна і ін.). Продукція текстильної промисловості, де працює 30% робітників, скоротилася проти 1928 р. на 27%, те саме спостерігаємо і в інших галузях промисловості.

Для характеристики аграрної кризи важливе значення має не лише падіння цін на с.-госп. продукти, але й співвідношення між цінами на с.-госп. і промислові товари.

Еквівалентні співвідношення спершу розгорталися несприятливо лише для продуктів рільництва; особливо погіршало це співвідношення з початку 1930 р. у зв'язку з катастрофічним падінням хлібних цін; напр., для пшениці це співвідношення збільшилося проти 1928-29 р. на 113%, для вжиття — на 118% і т. д.). У кращому стані було співвідношення для продуктів тваринництва, що деякий час залишалося стабільним на рівні 1927-28 р. Але в другій половині 1930 року почалося й падіння цін на продукти тваринництва.

Наведені дані свідчать про те, що основний чинник, який визначає стан внутрішнього ринку, селянство, знаходиться в процесі невпинного зuboження. Отже, сучасна криза є не стільки кризою сільського господарства, а перш за все кризою дрібного селянського господарства, що має витримувати сильну конкуренцію з боку великих капіталістичних підприємств.

Даючи пільги поміщикам і куркулям, фашистська держава ввесь тягар сучасної кризи перекладає на бідняцько-середняцькі шари села; напр., в чотирьох північно-східних воєводствах податки збільшились в порівнянні з довоєнним часом на 279%. Поруч з цим спостерігаємо величезну заборгованість селянських мас. Так, навіть, у сприятливий 1927-28 р. селянські господарства до 10 га, що становлять 2/3 всіх дворів у Польщі, за обчисленням Державного Інституту в Пулавах, не оплачували і 6% на рік з вкладених в них „капіталів“, а прибутки цих господарств були нижчі за прожитковий мінімум селянської родини²⁾. Загалом суму заборгованості селянства можна оцінювати в 100 злот. на 1 га.

Але не тільки дрібне селянське господарство потерпіло від кризи; останнього часу досить частим явищем стали банкрутства великих і середніх землевласників. Криза з особливою силою відбулася як на орендарях землі, так і на власниках, обтяжених боргами. Напр., за даними Варшавського земельного кредитового т-ва, з 6.096 господарств, що мають іпотеки в цьому т-ві, 2.100 підлягають аукціону.

Сільське господарство для своєї відбудови потребувало довготермінових кредитів, а в дійсності через інфляційну кризу, що тривала аж до 1924 р., воно діставало лише короткотермінові кредити на важких (кабальних) умовах. Надзвичайно показові з цього погляду є дві

¹⁾ А. Зоркий, Економ. кризис и кризис стабилизации в Польше (Сб. Мир. экон. кризис. Ком. Ак. 1930), стр. 151.

²⁾ А. Зоркий, Польша (Сб. Мир. экон. кризис, изд. Ком. Акад.), 1930, стор. 151.

цифри: в 1913 р. довготермінові кредити, надані сільському господарству Польщі, становили 410,2 млн. долл., а в 1929 р. — лише 42 млн. долл.¹⁾ Під впливом цих короткотермінових виплат доводилося с.-госп. продукцію реалізовувати одразу після збору урожаю за існуючими ринковими цінами, не маючи змоги нагромаджувати запаси і маневрувати на ринку.

Заходи щодо подолання кризи та їх безуспішність. На ґрунті кризи виникають різні заходи щодо її подолання або принаймні затримки дальшого її розгортання. Ці заходи можна поділити на три групи: поперше, заходи, так би мовити, індивідуального порядку. Сюди належить, в першу чергу, зміна напрямку в с.-госп. виробництві, його інтенсифікація.

В цьому відношенні висувають або перехід на тваринництво або принаймні перехід, замість жита, на продукцію пшениці. Але інтенсифікація потребує певного часу і відповідних капіталів. Час не jde, бо вже нині, як ми бачили, визначились симптоми занепаду сільського господарства; щодо грошей, то їх не легко в Польщі здобути; в її народньому господарстві провідну роль має чужоземний капітал, зокрема французький; останній, напр., в польській промисловості займає біля 50%.

Можливості масового переходу на тваринництво за прикладом Данії виключені, бо Польща не має таких сприятливих географічних умов для збуту на англійському ринку, як Данія.

Друга низка заходів боротьби з кризою це кооперування і картелізація. Головну роль в картелізації села відіграють кооперативи, особливо молочо-ячні; за наведеними вище даними зріст їх найбільший — 43%, в той же час кількість кооперативів збутових збільшилася лише на 6,6%.

Як зазначає т. Яновський²⁾ — „об'єднання цих кооперативів — по суті картелі, що за допомогою місцевих кооперативів тягнуть з бідняцького й середняцького селянства, яке в значній кількості належить до них, все, що придатне, на ринок, а особливо на вивіз.

„Не доїдати, а вивозити“ — ось гасло, яке висунув один із буржуазних економістів Польщі. Не доїдають, звичайно, селяни, а виручку від вивозу збирає фінансовий капітал.

Але основним чинником залишається все ж картелізація, яку польська влада сильно підтримує. Утворення синдикатів і картелів широко охопило с.-госп. промисловість і торгівлю, зокрема експортову; так, напр., утворено польсько-німецький синдикат експорту жита; частка Польщі в цьому експорті має становити 40%, — Німеччини — 60%. З метою забезпечити експортову справу за синдикатом, обидві держави зобов'язались видавати премії лише тим експортерам, що вивозять жито за посередництвом синдикату.

Крім того, організовано низку об'єднань торгівлі, обробітку та експорту с.-госп. продуктів (конвенція плянтаторів цукрового буряку, синдикат плянтаторів хмелю, синдикат експортерів свиней та рогатої худоби і інш.).

Серед заходів щодо подолання кризи слід ще відзначити широкий плян допомоги сільському господарству, ухвалений економічною радою при кабінеті міністрів. Плян цей включає цілу низку заходів: у сфері хлібної політики він мав на меті збільшити попит на внутрішньому ринку; для цього зберігалися експортові премії, провадилася купівля хліба

¹⁾ Див. „Конъюнктура мирового хозяйства“, серия Б № 1-2 (Журнал секции мир. хоз. Института экономических исследований при Госплане СССР), стор. 51.

²⁾ В. Яновский, Сел.-хоз. кризис в Польше („Агр. Проблемы“, кн. 6—7 1930 г.).

для нагромадження резервів, біржові операції з хлібом та м'ясом звільнялись від податку; при вивозі ячменю та худоби скасовувався податок з обігу, зменшувались залізничні тарифи на с.-г. продукти і т. д. В с.-г. банку утворювався спеціальний кредит в 22 млн. золотих, крім того, запроваджувалася переоцінка зарплати с.-госп. робітників відповідно вартості жита та зменшувалися видатки на соц. страхування.

Зазначеними заходами намагалися піднести ціни на харчові продукти і знизити витрати поміщицької та куркульської верхівки на соц. страхування та зарплату; вони свідчили про перемогу поміщицько-куркульських елементів та ще більше погіршували становище сільської бідноти та міського пролетаріату.

Нарешті, слід відзначити скликання, за ініціативою Польщі, аграрної конференції у Варшаві, що мала на меті виробити спільну акцію низки аграрних країн в справі експорту с.-госп. продуктів. Прикриваючись діловою справою с.-госп. експорту, конференція по суті намагалася утворити антирадянський блок; спрямована безпосередньо проти радянського експорту аграрна конференція не дала будь-яких позитивних наслідків для поліпшення стану сіл. господарства.

Зазначені заходи все ж не змогли припинити дальшого розгортання кризи, перемогти її шкідливі наслідки. Аграрна криза неминуче стає затьожною, вона, має не кон'юнктурний, а структурний характер: в рядах капіталістичного сільського господарства немає способів її подолати; у перспективі слід сподіватись дальшого загострення класових суперечностей, дальшої масової руйни дрібних селянських господарств, дальшого зміцнення фашистського терору на селі.

1. НАГОРНИЙ

Плянкова робота міських рад

Наслідком напруженої роботи, революційної творчої активності пролетаріату і всіх трудящих у будівництві соціалізму, на основі генеральної лінії комуністичної партії, ми успішно виконали пляни п'ятирічки перших двох років і протягом третього вирішального року п'ятирічки завершуємо побудову фундаменту соціалістичної економіки. Наша країна вступила в добу соціалізму і це вимагає ґрунтовної перебудови всієї плянкової системи, вимагає більш поглибленого соціалістичного планування цим господарством. Півроку тому ми зліквідували округи й перейшли, з триступневої на двоступневу систему управління. Крім районів на Україні виділено 20 міських рад великих промислових центрів в окремі адміністративні одиниці, що підпорядковані безпосередньо ВУЦВК'ові.

Партія своїми останніми рішеннями поклала на ради завдання бути дійсними провідниками генеральної лінії партії. Партія вимагає, щоб ради скерували свою роботу так, щоб забезпечити виконання й перевиконання накреслених партією та урядом плянів, щоб вся робота рад була спрямована на дійсне прискорення побудови соціалізму. На міську раду в пляновій роботі покладено завдання планувати і промисловістю, і комунальним господарством, і сільським господарством (приміською сільською смуги), і культурно-соціальним будівництвом.

Головне завдання, що стоїть перед органами планування, зокрема міськими радами, як пролетарськими центрами великих промислових місць, а також і всією пролетарською, громадською, є боротьба за плян, який відповідає би генеральній лінії партії, боротьба за очистку органів планування від класово-ворожих елементів, боротьба з бюрократизмом, тяганиною, а також за притягнення до всіх процесів планування широких мас трудящих.

Минуло вже півроку, як округи ліквідовано і міські ради щільно підійшли до планування господарством, розташованим у місті, та підпорядкованою сільською смугою. Які маємо наслідки? Слід просто сказати, наслідки плянкової роботи першого півроку не зовсім задовільні. Міські ради ще не спромоглися як слід налагодити плянову роботу. Візьмемо лише один характерний факт. Держплан, надсилаючи міським радам, як і райвиконкомам, форми, директивні вказівки до складання контрольних чисел на 1931 рік, вимагав їх скласти і до 1 березня надіслати до Держплану. Зараз маємо вже травень місяць, а з 20 міськрад, що виділені в окрему адміністративну одиницю, тільки дві міськради надіслали до Держплану свої контрольні числа на 1931 рік, тоді як контрольні числа до Держплану надійшли вже більше, як від 150 районів, при чому надсилають не лише економічно міцні райони, а і райони економічно слабенькі і категорії, де весь пляновий апарат райвиконкому складається всього лише з одного референта.

Чим можна пояснити, те, що міцні міські ради великих промислових центрів з великим штатом кваліфікованих планових робітників контрольних чисел не прислали, а прислали їх економічно слабенькі райвиконками з одним лише плановим робітником-референтом райпланбюра? Безумовно, до деякої міри це залежить ще й від того, що контрольні числа міських рад великих промислових центрів значно складніші, ніж контрольні числа непромислових районів.

Немало уваги і часу плановий апарат міськрад уділяє і не може не уділяти союзній і республіканській промисловості, що розташована на терені міста, хоч її безпосередньо і не плянує.

Міськради, а тим самим і їх плановий апарат також уділяють і не можуть не уділяти значну увагу як уже розпочатому будівництву велетнів, так і передбачуваному будівництву цих велетнів. В перший раз міськради планують сільське господарство. Всі ці роботи безумовно значно завантажують пляновий апарат міськрад, але це не повинно жадним способом впливати на затримку складання загальних контрольних чисел; навпаки, вони повинні сприяти кращому плянуванню і уточненню розподілу місцевих ресурсів і коштів для задоволення потреб розвитку господарства, підпорядкованого міській раді.

Дніпрелъстан для Запоріжжя, Озівсталь для Маріуполя, Тракторобуд, Турбобуд, Авіобуд і вже існуючі велетні для Харкова і т. д., як провідна галузь народного господарства для плянування міськрад, є певна підстава для розвитку господарства міста, є певна підстава для розподілу ресурсів і коштів по комунальному і культурно-соціальному будівництву. До речі, Маріупільська міська рада, яка значну увагу уділяє будівництву Озівсталі, мостобуду, розвитку порту тощо, все ж спромоглася скласти контрольні числа і надіслала їх до Держплану. Це ще раз стверджує, що велике будівництво провідної промисловості на терені міських рад ні в якій мірі не є і не може бути причиною затримки планової роботи, не є і не може бути затримкою для складання контрольних чисел народного господарства.

Тут основна причина є, видимо, просто неуважне ставлення деяких міських рад до такої важливої роботи, як робота планова. З ліквідацією округ основні організаційні і технічні планові робітники перейшли на роботу до планового апарату міських рад, певний досвід планової роботи в яких уже був, чого зачастою райвиконками не мали. Не можна також скаржитись і на кількісний штат міських планових бюрів, особливо 4 позакатегорійних міських рад — Харкова, Києва, Одеси й Дніпропетровського. Велике значення також мають і планові осередки різних господарських, кооперативних, професійних і інших організацій, які знов таки в місті укомплектовані значно краще, ніж, скажемо, в глухих районах. Все це такі позитивні факти, які свідчать нібито за те, що міські ради відставати не повинні. Ось чому ми приходимо до такого висновку: перші кроки планової роботи деяких міських рад є незадовільні, ми маємо прориви на фронті плянування, які потрібно негайно ліквідувати. Що потрібно для поживлення планової роботи? Перш за все потрібно керівному складові міських рад посилити увагу до планової роботи. Друга основна ланка найближчої роботи це побудова чіткої системи взаємовідносин з плановими осередками різних установ і організацій, з плановими осередками на виробництвах в промисловості, в колгоспах і радгоспах, і основне — це збільшення участі в плянуванні трудящих мас. Цілком слушно казав тов. Сталін на з'їзді господарників: «В усьому світі ви не знайдете іншої такої влади, що користувалась би такою підтримкою робітників і селян, з якої користується радянська влада. Я не посилюватимуся на факти зростання соцзма-

гання, ударництва, на кампанію боротьби за зустрічний промфінплян. Всі ці факти, з яких наочно видно підтримку радвлади від мільйонних мас, факти загально відомі“

Нам слід поставити питання так. Чи достатньо ми використовуємо творчу ініціативу робітників, наймитів, колгоспників і бідняцько-середняцьких мас селянства в даному разі для плянування народнім господарством? Ні, ще не достатньо. Буває так, що творча ініціатива трудящих мас проходить поза нашим керівництвом; деколи органи влади, в тому числі й міськради, плентаються у хвості. Отже, нам потрібно більш використовувати ентузіазм творчих сил трудящих мас в участі їх у пляновій роботі міськрад, у плянуванні народнім господарством.

Третьою основною ланкою роботи є технічно-економічне плянування. Зрозуміла річ — для того, щоб плянувати соціалістичним господарством як слід, потрібні технічно-економічні кадри і плянові осередки, добре укомплектовані відповідними фахівцями. Але, це ще не все. Самими старими, хоч і добре кваліфікованими технічно-економічними фахівцями, ми належним чином плянкової проблеми не вирішимо. За соціалістичних умов в нас виникли зовсім нові соціалістичні заходи, особливо в сільському господарстві. Візьмемо хоч би такі заходи, як плянування МТС, плянування господарством велетнів-колгоспів, радгоспів. Це таке коло соціалістичних заходів, з яким старі кадри фахівців, не то не знайомилися у школі, а про них в той час навіть і не чули, вони виникли вже в соціалістичних умовах в нашій країні рад. Технічні сили лише зараз щільно підходять і вивчають справу плянування цими соціалістичними організаціями. Як раз тут ми маємо найбільший прорив, тут ми маємо нестаток технічно-економічного знання, тут потрібна допомога молодих вчених кадрів і всієї маси трудящих.

„Як би ми керування господарством поставили інакше, як би ми багато раніше перейшли до вивчення техніки справи, до опанування техніки, як би ми частіше й розумно втручалися в керування господарством, шкідникам не пощастило б так багато нашкодити. Треба самим стати фахівцями, господарями справи. Треба повернутись лицем до технічних знаннів, ось куди штовхає нас життя. Але, ні перший сигнал, ні, навіть, другий сигнал, не забезпечили ще потрібного повороту. Час, давно час повернутись лицем до техніки. Час відкинути старе гасло. Віджило гасло про невтручання до техніки і стати самим спеціалістами, знавцями справи, стати самим повними господарями справи“.

(Сталін).

Отже, завдання полягає в тому, щоб нам самим опанувати техніку, самим стати господарями справи. Тільки в цьому є гарантія того, що наші плани буде цілком виконано.

Чи маємо ми таке бажання з боку трудящих мас? Так, маємо. Самі робітники за власною ініціативою висунули зустрічні плани, форми ударництва та інші. Ці соціалістичні елементи треба пильно вивчити, поглибити їх та розповсюдити по всіх підприємствах промисловості і сільського господарства.

Що для цього потрібно? Для цього треба побудувати таку систему, таке керівництво, в першу чергу з боку міськрад, які б дійсно дали можливість прискорити їх вивчення, поглиблення та розповсюдження, а головне, побудувати такі умови участі і практичної роботи трудящих у плянуванні народнім господарством, щоб вони якнайшвидше опанували техніку плянування.

В цій важливій справі потрібна допомога міським радам з боку місцевих, партійних організацій, з боку АКСМУ, професійних, кооперативних, господарських і інших організацій.

Останніми днями Держплану вкупі в ЦК Комсомолу на своєму засіданні вирішив справу організації пляново-оперативних бригад, як безпосередньо на виробництві, так і при плянуючих установах та організаціях. На засіданні Президії Держплану, вкупі з ЦК Комсомолу, представники комсомольських організацій Дніпропетровщини, Краматорська і інших промислових центрів доповідали про перші наслідки своєї роботи у справі пляново-оперативних бригад. Комсомольці з міст нам доповідали про початкову велику роботу пляново-оперативних бригад.

Рух пляново-оперативних бригад, що виник за ініціативою комсомолу, притягає до плянування виробництва широкі маси робітників та колгоспників, які вже, посівши величезну роль у плянуванні народного господарства, мусять перетворитись на загально-робітничий шлях втягнення до них робітників, колгоспників.

Завдання плянових органів і в першу чергу плянового бюро міськради — встановити щільний зв'язок з цими бригадами та налагодити керівництво їх роботою. „При дійснім керівництві з боку плянкової системи ці плянові бригади стануть творцями здорових більшовицьких плянів, що борються за максимальні темпи соціалістичного будівництва“ (Куйбишев).

Четвертою основною ланкою найближчої роботи є зустрічні пляни. Зустрічні пляни є вже соціалістичні форми роботи; вони виникли за творчої ініціативи працюючих мас. Але, на жаль, зустрічні пляни і в промисловості і особливо у сільському господарстві часто не знаходять ще свого відображення в загальних плянах народного господарства. Для нас зустрічність більш зрозуміла у збільшенні випуску продукції, у здешевленні собівартості, в поліпшенні труддисципліни, при обговоренні промфінплану, при складанні або прийнятті пляну по даному підприємству.

Цим звичайно не охоплюються всі елементи зустрічності. Так само не правдиво буде визначати зустрічність лише при початкових варіантах складання плянів — при складанні контрольних чисел.

Зустрічні пляни визначаються не тільки при складанні контрольних чисел, щепто не лише при початковому складанні плянів, а й по матеріальному змісту плянів, а також всього періоду виконання плянів. А тимчасом зустрічні пляни дають змогу добиватися: 1) ефективнішого напрямку господарства; 2) підвищення соціальної та технічної організації господарства (збільшення усуспільнення, вищі форми колективізації, вища організація праці та розподілу, краща організація окремих виробничих процесів, або їх взаємного зв'язку та інш.); 3) заміщення дефіцитних ресурсів неадекватними; 4) поліпшення календаря виробництва, (хоч би й без підвищення його розміру); 5) підвищення продуктивності за кількістю і за якістю з однаковою витратою лімітованих ресурсів; 6) економії ресурсів при однаковому виконанні виробничого завдання, у значному підвищенні випуску продукції при невеличких підвищених затратах, які б вміщалися в рамки нормового оперативного уточнення централізованого їх розподілу; 7) вишукування і мобілізації нових джерел ресурсів і т. д.

Звичайно тут перелічені далеко не всі елементи зустрічності. Цих елементів вже на сьогодні далеко більше, а далі вони будуть ще більше зростати — будуть виникати зовсім нові, про які ми сьогодні навіть не можемо і мріяти. Та це й зрозуміло.

Зустрічні пляни є наслідки соціалістичних метод праці. У капіталістичних умовах їх нема й не може бути. Соціалістичні умови праці маємо вперше в історії — лише в країні Рад.

Міські ради, що виділені в окрему адміністративну одиницю, плянують не лише промисловістю, комунальним і соціально-культурним будівництвом міста, а й сільським господарством підпорядкованої міській раді приміської сільської зони.

Слід пам'ятати, що в сільському господарстві проти промисловості зустрічних плянів менше не тому, що ми їх там не маємо, а тому, що справою виявлення й оформлення зустрічних плянів у сільському господарстві ми займаємось не достатньо, а вже виявлені не оформляємо.

У сільському господарстві часто буває так, що навіть вже виявлені і всім відомі досягнення в галузі зустрічних плянів у загальних плянах народного господарства не знаходять свого відбитку. Взяти хоч би такі факти, як от перевиконання плянів засівної площі, збільшення засівів інтенсивних спеціальних і товарних культур, перевиконання плянів хлібозаготівель, м'ясозаготівель, контрактації тощо.—все це є не що інше, як своєчасно не оформлені зустрічні пляни. Перша спроба поліпшення справи зустрічності у плянах сільського господарства вже є. Це контрольні числа райвиконкомів. Держплан одержав більш як 150 контрольних чисел від районів.

Попередній аналіз деяких контрольних чисел свідчить про велику наявність в них зустрічності. Є випадки величезного підвищення продукції районної промисловості без підвищення або з невеликим підвищенням лімітів вкладів. Є низка проєктвань більш інтенсивного напрямку сільського господарства, ніж то зазначає для даного району Наркомзем; низка проєктвань нових кустарних виробництв на місцевій сировині, або значне поширення старих.

Нам слід розпочати вже роботу коло оформлення зустрічних плянів у сільському господарстві поглиблювати; зокрема це відноситься до міських рад, які повинні вести перед, бути на чолі. Чи достатню опору міські ради мають для виявлення й оформлення зустрічних плянів? Так, достатню.

Що для цього ми маємо?

Ми маємо для цього міцні низові партійні і комсомольські організації, маємо в господарських, кооперативних і професійних організаціях плянові осередки, ми маємо депутатські групи, які добре працюють, маємо масово оперативні органи — секції приміських радах, маємо плянові бюро, плянові наради, і, основне, ми маємо величезну творчу ініціативу трудящих мас.

Пленумові міськради та його президії належить використати всю творчу ініціативу трудящих мас і роботу плянових радянсько-громадських організацій для виявлення й оформлення зустрічних плянів і в промисловості, і в сільському господарстві, і в соціально-культурному будівництві. Всю роботу у справі зустрічності міські ради повинні направити на прискорення і поліпшення виконання й перевиконання плянів соціалістичного будівництва.

П'ятою основною ланкою роботи є методологія плянування. Яка методологія — які форми й методи потрібні при складанні й проходженні плянів? Певного трафарету у формах складання і проходження плянів з центру встановити не можна. Форми складання й проходження плянів мусять бути приблизно такі:

Міська рада на підставі загальносоюзних і республіканських директив по союзній і республіканській промисловості, і, головне, настановлень Партії і Уряду, розробляє перспективні контрольні числа господарства і соціально-культурного будівництва, підпорядкованого міській раді. Одночасно на підставі цих же, зазначених вище, директив і матеріалів, а також деяких коректовок щодо перспективних плянів, міськради, під-

приємства та установи, що підпорядковані міськраді, а також і не підпорядковані міській раді, але які містяться на її терені, опрацьовують свої галузеві контрольні числа обговорюють їх на відповідних виробництвах промисловості, у радгоспах, у колгоспах, обговорюють також на виробничих нарадах, на плянових осередках підприємств і організацій, на засіданнях депутатських груп, на засіданнях відповідних секцій міської ради, де вносяться до контрольних чисел корективи. Всі ці матеріали галузевих контрольних чисел передаються у міськплянбюро.

Міськплянбюро на підставі всіх матеріалів складає контрольні числа по міській раді. Міськплянбюро обговорює контрольні числа народного господарства по міській раді на засіданні плянкової наради і вносить на остаточне затвердження пленуму або президії міської ради. Чи може така метода складання й проходження плянів бути за трафарет? Звичайно, що ні. У практичній роботі виникає низка нових метод, виникають різні перешкоди, що є гальмом у складанні й проходженні плянів, виникає низка неув'язок, як в окремих галузях народного господарських плянів, так і в окремих частинах — будматеріалах, коштах, лімітах з центру тощо.

Буває так, що союзні і республіканські відомства не своєчасно надсилають на місця контрольні точки, центральні ліміти. Міська рада не може ждати остаточної їх надсилки і опрацьовує свої контрольні точки знизу, а ув'язка й погодження з містами центру провадиться потім. Ще більш випадків такого змісту коли місцеві організації, в тому числі і міськради, у своїх перспективних планах проєктують нереальні капіталовкладення за рахунок централізованих ресурсів, часто дефіцитних, які при уточненні центральних лімітів приходиться міняти. Затримується іноді складання загальних плянів народного господарства по міськраді за відсутністю фінплану або яких окремих галузей народного господарчого пляну, та різних статистично-економічних показників.

Всі ці і інші явища в умовах сучасного періоду соціалістичного будівництва для плянування народнім господарством вносять в методологію плянування ґрунтовні зміни. Ось чому не можна встановити певного трафарету складання і проходження плянів. Не можна, скажемо одверто, встановлювати такий порядок, напр., щоб до одержання лімітів від центру не приступати на місці до складання по відповідних галузях своїх контрольних чисел; можна і навпаки обов'язково опрацьовувати контрольні числа по всіх галузях народного господарства на місцях, не чекаючи і не погоджуючи з контрольними числами і лімітами центральних відомств. Такі настанови будуть не вірні і зайві.

Одне, видимо, залишається безспірним, а саме: контрольні числа господарства міськради складає за матеріалами, що надходять по вертикалі з центральних відомств, а також матеріалами, що пророблюються місцевими пляновими і іншими організаціями за широкою участю трудящих мас, звичайно користуючись всіма статистично-економічними даними підлеглої території.

В методологію плянкової роботи міської ради слід також віднести і деякі організаційного порядку взаємовідносини міськплянбюра з різними пляновими осередками, установами і організаціями. В райвиконкомках справа взаємовідносин простіша, ніж, скажемо, у міськрадах великих пролетарських центрів, де розташована і республіканська і союзного значення промисловість, де народне господарство й управління ним значно більше і складніше.

Загальні пляни промисловості і республіканської і союзної, їх промфінплану не можуть випасти з контрольних чисел міської ради.

Ввесь господарський плян міської ради повинен в значній мірі базуватися на плянах підприємств-велетнів республіканського і союзного значення.

Не може, наприклад, Харківська міськрада будувати свої пляни комунального господарства, житлобудівництва, соціально-культурного будівництва і т. інш., не врахувавши плянів Тракторобуду, будівництва турбозаводу, авіазаводу, не врахувавши промфінплянів Д. Е. З., ХПЗ, Серпа й Молота і інших велетнів.

Таким чином виникає питання. Які ж мають бути організаційні взаємовідносини плянового апарату міськради до відповідних господарських організацій і їх плянових осередків. Ясна річ, плянбюро міськради керувати цими пляновими осередками не може, вони підпорядковані по своїй вертикалі республіканському і союзному ВРНГ. Однак, це не значить, що плянбюро і міськрада в цілому не повинна втручатись в планування трестів і підприємств, хоч би й непідпорядкованих міській раді. Міська рада є політичний орган влади, є орган пролетарської диктатури, є керівник і господар всього господарського і соціально-культурного життя міста. Звичайно, міськрада не може, не враховуючи плянів ВРНГ, трестів і підприємств, їх ламати, однак має право і повинна вносити свої пропозиції, свої зауваження ставити на випадок змін плянів перед відповідними центральними відомствами.

А коли так, то повинні бути побудовані і відповідні взаємовідносини з трестами, з підприємствами республіканського і союзного значення.

Тут мають відіграти значну роль відповідні секції при міській раді та депутатські групи. Через них міськплянбюро налагоджує зв'язок і взаємовідносини з підприємствами, з виробничими нарадами і пляновими осередками, і через міську раду з центральними відомствами і трестами.

Складання оперативних плянів, методологія їх проходження і практичне їх виконання є окрема тема, яку вважаємо за потрібне висвітлити окремо.

Останнє на чому треба зупинитися, це організація міськрадами контролю, обліку і перевірки виконання й перевиконання плянів.

У систему планової роботи міськрад треба обов'язково ввести контроль, облік і перевірку виконання плянів. Ця робота в багатьох міськрадах поставлена надзвичайно погано. Майже ніякого контролю, обліку, перевірки виконання плянів деякі міськради не здійснюють. Треба, як правило, ввести в систему роботи міськрад і їх плянових бюрів постійні періодичні зведення про виконання плянів, а також періодичні щоквартальні кон'юнктурні огляди.

Цією нашою статтею ми звичайно не зупинились на всіх навіть і важливих питаннях плянової роботи міськрад.

Далеко повніше можна було б висвітлити плянову роботу міських рад, коли б ми мали певний матеріал перших кроків практичної плянової роботи цих міськрад.

На жаль, ми таких матеріалів від міськрад не маємо, не маємо навіть і контрольних чисел на 1931 р.; проте, і не маючи цих матеріалів, ми все ж вважали за доцільне навколо плянових органів, навколо планування народнім господарством з боку міських рад зосередити увагу всіх низових партійних, радянських, професійних і інших радянсько-громадських організацій.

ПОНІРОВСЬКИЙ

Перший районний єдиний соціально-культурний фінплан

Черкаське райпланбюро, складаючи на завдання Укрдержплану контрольні числа господарства району на 1931 рік, одночасно за власною ініціативою Черкаського райвиконкому, склало також і районний єдиний соціально-культурний фінплан. Цей план, як за зовнішнім його оформленням, так і за змістом вартий того, щоб з переведенням досвідом Черкаського райпланбюро щодо складання такого саме плану ознайомити інші райони.

Зазначений план є дійсно єдиний соціально-культурний план району, бо він містить в собі не тільки окремі плани: освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення та охорони праці, а охоплює всю мережу і всі заходи щодо соціального культурного обслуговування людности на терені району, незалежно від джерел їх фінансування та підлеглости установ і організацій.

У плані ураховані всі матеріальні і фінансові джерела, а також трудучість населення. За таким повним обсягом цей план є також перший районний план, що його складено на 1931 рік.

Цих добрих наслідків Черкаське райпланбюро досягло через правильно побудовану організаційну роботу, а саме: а) до складання плану було притягнуто всі організації (кооперативні, профспілкові, громадські та інш.), підприємства та установи, що провадять в тій чи іншій формі соціально-культурне обслуговування людности на терені району; б) плани складалося індивідуальні за досвідом складання індивідуальних кошторисів окремих установ по місцевому бюджету. При чому одноманітні (масові) плани було (за формою) стандартизовано, що полегшувало їх обробку і зведення (індивідуальних планів організацій і установ складено понад 150, в тому числі профспілкових організацій — 30); в) складання фінплану ув'язано було щільно з складанням контрольних чисел господарства, та складалося його як окрему частину к. ч. господарства району; г) подані до райпланбюро окремі плани були розглянуті з відповідними представниками, скориговано та ув'язано з єдиним соціально-культурним фінпланом і поміж собою.

Переведена робота дала вже й практичні наслідки, як от: а) планбюро, через облік і пов'язання в одному документі всіх джерел, мало змогу скоротити деякі видатки за місцевим бюджетом, тому що їх забезпечено було вже іншими джерелами (наприклад, по ліквідації неписьменности); б) план доведено до окремих виконавців тобто за індивідуальними планами організацій, установ і інш., визначено обсяг їх участі в єдиному соцікультурфінплані району, за який вони відповідають; в) вперше у повному обсязі РвК мав змогу опанувати планування соціально-культурної галузі району.

Слід відмітити також, що цей план доведено до окремих сел.

Загальна сума єдиного соцікультурфінплану району (разом з містом) становить близько 9,7 млн. крб. в т. ч. — по освіті близько 7 млн. крб.

План цей перевищує більше ніж удвоє місцевий бюджет Черкаського району на 1931 рік, що його запроєктовано в розмірі 4,2 млн. крб. (Крім приєднаного до нього Мошнянського району).

Окремі плани, що увійшли до складу єдиного соці. культ. фінплану Черкащини побудовано за тією ж саме методологією, тобто ми маємо: єдиний культплан, єдиний план охорони здоров'я, єдиний план соціального забезпечення та охорони праці.

Наведені нижче загальні підсумки окремих частин єдиного культ-фінплян району досить яскраво свідчать про структуру плянів, питому вагу окремих джерел і напрямків коштів.

Так, плян політосвіти складає разом по району 568 тис. крб., а розподіл витрат за окремими джерелами та по місту й селу в крб. такий:

	Місто	Село	Разом	Питома вага
1. Місц. бюдж.	171.368	29.164	200.532	35,3%
2. Профспілки	124.220	17.873	142.093	25,0%
3. Колгосп. кооп. система	81.767	44.035	125.802	22,1%
4. Добровільні товариства	36.095	13.596	49.691	8,7%
5. Госпоргани	38.375	—	38.375	6,7%
6. Кошти нас.	—	7.200	7.200	1,0%
7. Держбюдж.	—	4.800	4.800	0,9%
Разом	451.825	116.668	568.493	100 %

З цього прикладу бачимо, що участь місцевого бюджету запроєктовано лише в розмірі однієї третини всіх видатків. При чому в той час, як інші джерела є реальні, їх не лімітовано з центру і вони залежать від місцевих плянових проектувань, розмір участі місцевого бюджету є орієнтовний; останній під час розгляду бюджету в НКФ скорочено навіть удвоє, тому питома вага місцевого бюджету знизилася до 21,4%.

Витрати в місті складають 79,5%, а в селі — 20,5% від загальної суми витрат. Пояснюється це, як видно з таблиці, поперше тим, що в місті більш розвинено самодіяльність населення через профспілки, кооперативну систему та добровільні товариства, а подруге — в місті спрямовано витрати місцевого бюджету на деякі заходи районного значення, а тому їх можливо визнати лише умовно за витрати міста, бо вони обслуговують одночасно людність район в цілому.

По окремих заходах і за окремими джерелами витрати за пляном політосвіти запроєктовано так:

а) Ліквідація неписьменности (у крб.)

	Місто	Село	Разом	Питома вага
1. Профспілки	20.109	6.868	26.977	32,9%
2. Місц. бюдж.	5.000	17.364	22.364	27,2%
3. Колгосп.-коопер. система	8.728	8.148	16.876	20,5%
4. Т-во „Геть неписьмен.“	4.025	11.848	15.873	19,4%
Разом	37.862	44.228	82.090	100, %

В тому числі натуральна участь населення 24.500 крб.

б) Шкільні заклади політосвіти, крім лікнепу

1. Колгосп.-коопер. система	7.831	5.255	13.088	42,2%
2. Місц. бюдж.	8.106	3.200	11.306	36,5%
3. Профспілки	5.918	680	6.598	21,3%
Разом	21.855	9.135	30.990	100 %

в) Установи клубного типу та бібліотечна справа
(Клуби, робітничі червоні кутки, хати-читальні, будинки колектив та ін. і бібліотечна справа).

	Місто	Село	Разом	Питома вага
1. Місц. бюдж.	86.660	8.000	94.660	38,8%
2. Колгосп.-коопер. сист.	47.520	20.212	57.732	27,8 „
3. Профспілки	39.831	3.140	42.971	17,6 „
4. Госпоргани	36.175	—	36.175	14,8 „
5. Добров. т-ва	2.000	366	2.366	1,0 „
Разом	212.186	31.718	243.904	100 %

г) Кінофікація (утримання кіно-установ, асигнування на кіно та підшефні села, кошти населення на обладнання сілвустановок та ін).

1. Профспілки	21.300	4.797	26.097	52,8%
2. Кошти населення	—	7.200	7.200	14,6 „
3. Добров. т-ва	4.900	852	5.752	11,6 „
4. Колгосп.-кооперат. сист.	4.258	2.325	5.583	11,3 „
5. Держбюджет (вартість кіно-апаратів, надісл. НКО)	—	4.800	4.800	9,7 „
Разом	29.458	19.974	49.432	100 %

д) Радіофікація

1. Профспілки	3.510	782	4.292	35,9%
2. Добров. т-ва	3.700	300	4.000	33,5 „
3. Колгосп.-кооперат. сист.	1.630	1.425	3.055	25,6 „
4. Місц. бюдж.	—	600	600	5,0 „
Разом	8.840	3.107	11.947	100 %

е) Мистецтво, масова художня пропаганда та асигнування на масову політосвітню гурткову роботу й різні політ кампанії

1. Місц. бюдж.	40.000	—	40.000	60,4%
2. Профспілки	19.316	—	19.316	29,1 „
3. Колгосп.-кооперат. сист.	2.640	3.010	5.650	8,5 „
4. Добров. т-ва	1.070	230	1.300	2,0 „
Разом	63.026	3.240	66.266	100 %

ж) ТСО-авіахем робота (що її райпунктиро віднесено до розділу культосвіти) (в крб.)

	Місто	Село	Разом	Питома вага
1. Добров. т-ва (ТСО, УЧХ)	20.400	—	20.400	65,2%
2. Профспілки	5.753	906	6.659	21,3 „
3. Колгосп.-кооперат. система	2.800	1.420	4.220	13,5 „
Разом	28.953	2.326	31.279	100 %

в) Періодична та самодіяльна преса (в крб.)

1. Місц. бюдж.	14.680	—	14.680	60,0%
2. Профспілки	4.229	500	4.729	19,3 „
3. Колгосп.-кооперат. система	1.800	1.150	2.950	12,1 „
4. Госпоргани	2.100	—	2.100	8,6 „
Разом	22.809	1.650	24.459	100 %

г) Музейно-екскурсійно-виставочна справа (в крб.)

1. Місц. бюдж.	16.922	—	16.922	60,2%
2. Колгосп.-кооперат. система	5.550	1.100	6.650	23,6 „
3. Профспілки	4.254	200	4.454	15,8 „
4. Госпоргани	100	—	100	0,4 „
Разом	26.825	1.300	28.126	100 %

Як видно з цих загальних підсумків, немає жадної ділянки в політосвітній роботі, в якій би не приймали участь декілька джерел і організацій.

Одночасно участь місцевого бюджету у фінансуванні окремих заходів коливається від 5% до 60%, а в деяких заходах зовсім він не бере участі.

В цілому по освіті за місцевим бюджетом (за проектом НКФ) передбачається витратити 1.047 тис. карб. проти єдиного культпаяну району близько 7 млн. крб. Разом культ.-соціальні видатки місцевого бюджету (за проектом НКФ) вноситимуть 1,9 млн. крб. проти 9,7 млн. крб. за єдиним соц.-культ.-фінплянном району. Все це конче вимагає, якнайскоріше перейти до складання зведених фінансових плянів, які дійсно забезпечать облік всіх розпорощених місцевих джерел та економічніше й доцільніше їх використання через ув'язку в єдиному зведеному пляні. Цей матеріал цікавий також не лише своєю новизною та повнотою, а й тим, що він досить переконує в тому, яких, наслідків можливо досягти, коли до побудови плянів притягнуті громадськість і актив району, не чекаючи на остаточні ліміти та вичерпні вказівки з центру, бо справа вивчення місцевих ресурсів і напрямок їх відповідно до керівних вказівок уряду та партії найкраще може бути розв'язана лише на місцях.

Плян Черкащини райплянбюро будувало так, що можливо бачити не тільки загальний напрямок коштів за фінплянном, але й перевірити правильність їх витрачання. Так на підготовку кадрів у навчальних закладах (інститутах, технікумах, рабфаках, шумпах, курсах у формі учеництва та ін.) витрачається на терені району за пляном 3.496 тисяч крб. З них на підготовку кадрів для промисловости 1.058 тисяч крб., для сільгосподарства — 707 тис. крб., для шляхового будівництва 1.078 тис. крб., для сокультурних установ — 582 тис. крб. та торгов.-кооперативних кадрів та ін. — 74 тис. крб. Витрати спрямовано на підготовку переважно робітничо-селянських кадрів; склад, готованих кадрів такий: робітників — 37,8%, колгоспників — 30,4%, індивідуальників селян — 16,9%, службовців — 12,2% та інш. — 2,7%. У невеликій статті не можливо було висвітлити всі складові частини єдиного соц.-культ.-фінпаяну Черкащини, але ми гадаємо, що й наведеного досить для того, щоб бачити, як слід спрямувати та організувати роботу коло складання

фінансового розділу контрольних чисел району. Зрозуміло також, що не можливо і для всіх районів, зважаючи на їх організаційні можливості, пропонувати складати пляни за територіальною ознакою, як це мало змогу зробити Черкаське райплянбюро, але слід намагатися за його прикладом якнайповніше охоплювати та ув'язувати у підвідомчих плянах всі джерела і всі заходи за обсягом к. ч. місцевого господарства.

І. МЕЛЬНИК

Контрольні числа народного господарства та соціально-культурного будівництва Тростянецького району (Кол. Сумщини)¹.

Як відомо, складання комплексного, народногогосподарчого пляну району є річ нова. До адміністративної реформи такі пляни складали лише в округовому масштабі колишні окрпляни. Це, звичайно, не значить, що райони у своїй господарчій діяльності зовсім ігнорували пляновість. Пляни складали окремі організації, відділи РВК'у, тощо, але часто-густо ці пляни не були пов'язані один з одним, часто-густо вони навіть суперечили один одному, часто-густо в них відбивався місцевий, відомчий погляд.

Перехід до 2-ступневої системи управління поклав край цій пляновій розпорошеності. На утворений цілком новий пляновий орган району—наіплянбюро, було покладено головний обов'язок—скласти єдиний плян народного господарства та соціально-культурного будівництва р-ну, як вихідний плян суто-оперативного плянування.

Щоб здійснити це вельми важливе та складне завдання, Держплян скликав наприкінці грудня 1930 р. кушові плянові наради, на яких пророблялося питання методологічного та технічного порядку щодо складання к. ч.

Наслідком напруженої тримісячної роботи райплянну з усіма іншими організаціями р-ну, район склав єдиний пляновий документ к. ч. з усіх ділянок народного господарства²) та соц.-культ. будівництва р-ну.

Звичайно, що цей плян зазнає деяких змін через те, що, складаючи його, район не мав точних лімітів з багатьох ділянок (фінансування сільського г-ва, ліміти місцевого бюджету тощо). Проте, як перша спроба комплексної плянкової творчості р-ну, він заслуговує на увагу.

Тут мається на оці розглянути найбільш важливі галузі, що знайшли своє відзеркалення в контрольних числах. Такими галузями є: 1) місцева промисловість, 2) сільське г-во (у всіх його підрозділах), 3) торгівля та товарообіг, 4) громадське харчування, 5) народна освіта, 6) охорона здоров'я.

1. **Місцева промисловість³).** Місцева промисловість Тростянецького р-ну задовольняє не тільки споживчі потреби місцевого населення але всіляко сприяє соціалістичній реконструкції країни.

¹) Від редакції: Редакція закликає т. т. висловлюватись з приводу цих контрольних чисел, а також висвітлити на сторінках журналу свою роботу щодо контрольних чисел народного господарства районів.

²) Союзна та республіканська промисловість, лісове г-во, фінансування радгоспівського сектора не відбиті в к. ч. (згідно директиві Держплянну). Лише в загальних показниках подано гуртову продукцію цієї промисловості.

³) Мова йдеться про кооперовану та відомчу місцеву промисловість, незалежно від її ціну. Держпромисловості місцевого значення у р-ні немає.

От, наприклад, цегельня, що продукує дефіцитний будматеріал, постачала цеглу не тільки місцевому шкільному то колгоспному будівництву, але й республіканській промисловості (Тростянецький Деревообробний ф-д Укрліспрому) та колгоспбудівництву інших районів.

Кравецька промисловість Вукопромкредитспілки значну частину своєї продукції виробляла на замовлення вугільної промисловости Донбасу.

Пункт для переробу плодo-городини Укрплодоспілки працював на постачання великим робітничим центрам (Харків, Москва тощо) і крім цього відправляв сульфитовані полуниці на експорт.

Харчосмакова промисловість (хлібовипікання) працювала на постачання робітникам союзної та Республіканської промисловости р-ну, а також і лісорозробок, чим сприяла виконанню їхніх промфінпланів.

Наведене свідчить, що місцева промисловість Тростянецьчини цілком перебуває на службі індустріалізації країни і на її розвиток треба звернути належну увагу.

Далі наводиться цифровий матеріал про гуртову продукцію місцевої промисловости за відпускними цінами відповідного року.

Назва галузів	Гуртова продукція за 1930 рік	Плян на 1931 рік	% збільшення
1. Силікатна (цегла)	20 839	61 000	295
2. Харчосмакова	523 583	1 043 962	200
3. Кравецька	48 023	117 093	243,5
4. Шевська	—	57 372	—
5. Металообробна	8 429	15 000	177
6. Деревообробна	7 400	12 300	162
7. Лозова	18 000	34 000	189
8. Паливна	1 700	90 000	5 300
9. Поліграфічна	2 638	20 760	787
10. Жирова	—	9 575	—
11. Перероб. кишмиров.	8 746	5 100	—
Разом	639 358	1 465 862	229

Як видно з цієї таблиці, грошовий обсяг зросту гуртової продукції місцевої промисловости повинен досягти 1931 р.—1.465.862 крб. проти 639.358 крб. в 1930 р. (229%)

Проте фізичний обсяг зросту гуртової продукції, тобто її натуральний вираз, треба визнати за трохи перебільшений, порівнюючи з ціннісним виразом, тому що харчосмакова промисловість (хлібовипікання та кондвироби), в значній своїй частині працює на комерційній сировині, що значно подорожчала проти минулого року. Це утворює диспропорційність поміж ціннісним та фізичним обсягом на користь першому.

К. Ч. місцевої промисловости, виходячи з важливости розвитку будматеріалів, передбачають збільшення гуртової продукції цегли на 295% (2 млн. штук цегли та 500.000 шт. півфабрикату—сирцю проти 970.000 шт. цегли минулого року).

Приймаючи до уваги напруженість паливного балансу та директиви уряду про максимальне використання місцевих паливних ресурсів, К. Ч.

передбачають значний, в умовах р-ну, розвиток торфодобування—15.000 тонн сухого торфу. За пляном торфопаливом буде охоплено 5.000 дворів, що становить 40% всіх дворів р-ну.

Щодо якісних показників, то К. Ч. передбачають такі:

а) Зниження собівартості пересічно по всіх об'єктах на 3%. Але коли відкинути харчосмакову промисловість, значна частина якої працює на комерційній сировині, що значно подорожчала, то пересічне зниження собівартості в решті промислових об'єктів досягне приблизно 8%.

б) Продуктивність праці підвищується на 44% (2.459 крб. у 1931 році проти 1.710 крб. в 1930 р. на одного спискового робітника).

в) Пересічно місячна зарплата одного спискового робітника, не враховуючи робітників нових промоб'єктів, збільшується на 9,6% (54,8 крб. в 1931 р. проти 50 крб. 1930 р.).

К. Ч. передбачають організацію артілі з лозовиробництва, що продукуватиме лозову тару для хемічної та рибної промисловости, а також для експортування лози (на підставі директив Укрлозоцентру).

Враховуючи потреби обслуговування колгоспів, передбачається організувати кравецькі, шевські, столярно-теслярські та слюсарно-ковальські майстерні при кожному колгоспі. Ці майстерні обслуговуватимуть сами колгоспники-кустари.

2. Сільське господарство. Керуючись загальними настановами щодо соціально-технічної реконструкції сільського господарства, розв'язання завдань зернової та тваринницької проблеми, а також потребою зміцнити с.господарчу сировинну базу для промисловости, К. Ч. передбачають:

А. В галузі рільництва: а) поширити засівплощі (польову та садибу) з 45.254 га до 49.900 га (10,2%) за рахунок повної ліквідації толоки та не зайнятих парів.

б) В соціальному розрізі, засівплощі запроєктовано для колгоспного сектора на 70%, приймаючи до уваги відповідні темпи колективізації.

Коли взяти до уваги і садибні землі, що залишаються, переважно, в індивідуальному користуванні колгоспників, то вся засівплоща (польова та садиба) колгоспного сектора становить 66,4%.

в) Збільшення засіву твердих культур (озимих і ярої пшениці) на 2.899 га (в 23%). Засівплощу озимих 1931-32 р. запроєктовано в 14.157 га.

г) Значне поширення цукробуряку (7.467 га проти 5.446 га в 1930 р.), що становить збільшення на 37%), як сировинної бази для цукропромисловости р-ну.

д) Значне поширення (67%) в умовах району інших технічних та олійних культур (коноплі, льон, довгунець, соя, соняшник, корза тощо).

е) Значне поширення кормової бази (трави довголітні, з 579 га до 1.967 га—340%, трави однолітні з 380 га до 1.467 га—265%, та сіяні випаси 2-х до 283 га). Засіви на силос не збільшено тому, що поширення засіву цукробуряку збільшує водночас і силосну масу (гичку).

ж) Збільшення площі городини з 1.469 до 1.829 га (124%). З них площа промгородів становитиме 365 га.

Б. В галузі тваринництва. а) **Конярство.** Подальша інтенсифікація сільського господарства району (повна ліквідація толоки та поширення технічних культур), що спричиняється до збільшення обтяження на одиницю тягової сили, надто під час критичних періодів, — вимагає таких заходів до розвитку конярства, що знайшли своє відзеркалення в К. Ч.

Доведення кінського складу до стану весни 1930 р. тому, що остання (лютева) перереєстрація коней дала значне зменшення (10% проти весни 1930 р.). Передбачається, що на 1-І 1932 р. кінський табун ста-

новитиме 11.495 голів проти 10.756 голів на 1-І 1931 р. та 11.774 на весну 1930 р. Ці наслідки передбачається досягти через переведення парувальної кампанії з максимальним використанням маточного складу. Якісне поліпшення — за рахунок підбору кращих псівників (кількість жеребців збільшиться з 50 на 1-І 1931 р. до 116 на 1-І 1932 р.). Крім того, передбачено організувати 2 пункти штучного запліднення, що дасть можливість поліпшити використання високоцінного племматеріалу.

Кінський табун усупільненого сектора становитиме на кінець 1931 р. 9.498 гол. проти 1.136 гол. на 1-І 1931 р. (Це становитиме 83,7% кінського табуну всього селянського сектора (колгоспного та індивідуального). Усупільнення кінського табуну проектується цілковите, тоді як 1931 року спостерігалось неповне усупільнення.

б) *Велика рогата худоба*. Виходячи з потреби максимального збільшення продуктивної рогатої худоби та її товаровості, к. ч. передбачаються: а) довести череду на 1-І 1932 р. до 18.085 проти 10.756 на 1-І 1931 р. (68%) та 11.877 на весну 1930 р. (52%). Відновлення череди та її збільшення передбачається перевести засобами збереження приплоду, максимальним заплідненням та боротьбою з хижацьким знищенням худоби.

Головну увагу щодо збільшення продуктивності і товаровості рогатої худоби к. ч. зосереджують на комплектуванні колгоспної череди. Передбачається збільшити кількість молочно-молочарських ферм з 3 до 5, а кількість корів з них з 104 до 650. Крім цього поширюється молочно-молочарська ферма споживчої кооперації (150 корів проти 95) та організовується одна ферма в радгоспному секторі на 800 гол. В такий спосіб поголів'я молочно-молочарських ферм району збільшиться з 199 корів у 1930 р. до 1.600 корів у 1931 р.

Загальна кількість усупільненої великої рогатої худоби збільшиться з 618 до 5.468 голів.

в) *Свинарство*. Ця галузь зазнала найбільшого зниження на весні 1930 р. Виходячи з наявності маточного складу, можливості максимального розпліднення, к. ч. передбачають довести череду свиней району на 1-І 1932 р. до 22.111 гол. проти 10.063 на 1-І 1931 р. (219,7% та 3.158 на весні 1930 року). К. ч. роблять належний наголос на поширенні свинарства в колгоспному секторі (12.360 гол. на 1-І 1932 р. проти 947 на 1-І 1931 р.). Це буде досягнуто через утворення 8 свинарських ферм, маточний склад яких збільшиться з 140 до 425 гол., та розвитком свинарства в решті колгоспів (кожен колгосп укомплектовується 10 свиноматками на весну 1931 р.). Відповідно до накреслених заходів збільшиться поголів'я маточного складу свинарських ферм кооперативної та радгоспівської системи. Збільшення товаровості відбувається на базі розвитку свинарства в колгоспній, радгоспівській та кооперативній системах.

г) *Вівчарство*. Приймаючи до уваги, що в цій галузі помічається найбільша тенденція до зменшення отари, це видно з того, що на весну 1930 р. було 11.066 овець, а на 1-І 1931 р. стало 7.306, головним завданням є зберігати наявну отару та поширити її на 18%. Засобами зберігання отари буде поширення її в колгоспному секторі (2.340 проти 501) та боротьба з хижацьким знищенням.

д) *Птахівництво*. Кількість птиці на 1-І 1931 року взято орієнтовно, з розрахунку 4 курки пересічно на двір та 3.000 голів різної іншої птиці (гусей, качок тощо). К. ч. передбачають збільшити поголів'я птиці з 48.809 голів до 155.000 (306%). В колгоспному секторі кількість птиці дорівнюватиме 22.000. Курчата для вирощування в колгоспному секторі будуть одержані з районного інкубаторія, що об'єднує 9 інкубаторів на 16.000 яйцемісць. Головною птицею залишається курка.

е) *Кролівництво*. Кролівництво в районі зовсім не було розвинено. К. Ч. передбачають організацію 3 кролячих промгоспів (колгоспи — 2, споживча кооперація — 1) з маточним складом в 300 голів. Загальну кількість поголів'я кролів накреслено довести до 4.200 штук.

ж) *Бджільництво*. К. Ч. передбачають збільшити загальну кількість вуликів з 2.627 до 3.066 (17%). Передбачаються і заходи якісного порядку — збільшується кількість та питома вага рамкових вуликів (1.835 проти 1.407—30%). В колективному секторі збільшується кількість вуликів з 607 до 1.000 так за рахунок усупільнення, як і придбання нових. В колгоспах запроектовано 6 промпасік з загальною кількістю 726 вуликів.

Для збільшення продуктивності бджільництва передбачається організувати вироб штучної вошини.

з) *Рибне господарство*. В районі є 24 ставки, загальна площа яких становить 43,64 га. Передбачається, як через спілку Мислівців та Рибалок, так і через колгоспну систему, максимально ці ставки впорядкувати та зарибити. Ці заходи, як і використання річок, що протікають в районі, повинні збільшити харчові ресурси місцевих робітників.

В. В галузі спекультур. Запроектовано закласти в колективному секторі 60 га садків промислового типу. Приймаючи до уваги, що в районі є певна база для розвитку полунциць, що експортуються закордон, К. Ч. передбачають нове насадження полунциць в колсекторі площею 62½ га (промягідник).

Г. Заходи у справі механізації та підвищення врожайності і продуктивності с.г-ва. *Механізація*. Тракторний парк району збільшується з 18 до 34 тракторів, а в кінських силах — з 392 на 576 (47%). Кількість складних молотарок збільшується на 19% (25 проти 21). Кількість збиральних машин та сівалок теж збільшується.

Рослинництво. Площа мінерального угноєння збільшується на 2.538 га (25%). Це відповідає поширенню засіву цукробуряку. Крім того радгоспи Цукрокомбінату значно поширюють площу мін. угноєння і по зернових культурах. Площа сортових засівів поширюється на 84% (9.291 га проти 5.032 га). Площа нафінників збільшується з 316 на 1.187 га (переважно еспарцет та деякі городні культури — огірки, помідори, тощо).

К. Ч. передбачають повну ліквідацію чистих парів у колгоспному та індивідуальному секторах. Оранку на зяб відбито за її реальним виконанням. Порівнюючи з 1930 р. збільшена площа підняття на зяб на 6213 га (62%). Засів протруєним зерном повинен повністю охопити запроектовані площі ярої пшениці, ячменю, вівса та проса. Зерноочистка намічається на всі 100%. Рядковий засів повинен охопити всі зернові культури в обох секторах.

Порівнюючи з минулим роком, рядковий засів збільшується з 15.795 га до 31.249 га (197%).

Д. Гуртова і товарова продукція сільського господарства. Гуртова продукція всіх зернокультур збільшується з 372.756 цнт. на 489.661 цнт. (31,6%); зокрема: жито — з 96.874 до 143.770 (48%), пшениця озима — з 80.815 до 109.163 цнт. (35%), пшениця яра з 5656 до 15.801 цнт. (2,79%).

Гуртова продукція в цукробуряку збільшується на 831.632 цнт. до 1.167.328 цнт. (40%).

Нижче цього подається таблиця про питому вагу гуртової продукції всіх секторів у 1931 році, порівнюючи з 1930 роком.

(У %) (%)

Назва секторів	Зернові культури		Цукробуряк	
	1930	1931	1930	1931
Радгоспи	14,7	10,7	22	11,5
Колгоспи	10,3	66	27,3	70,7
Разом соцсектор . . .	25	76,7	49,3	82,2
Індивід. сектор . . .	75	23,3	50,7	17,8

Відповідно до накреслених агро-технічних заходів у справі підвищення врожайності (звичайне та мінеральне угноєння, оранка на зяб), збільшення площі сортових засівів, збільшення зайнятих парів під довготривалі трави, значне збільшення площі лущівки, 100% охоплення рядковим засівом зернових культур, 100% протруєння ярої пшениці, ячменю, вівся та проса, 100% зерноочистка, боротьба з шкідниками, — взято такі збільшення норми врожайності з окремих культур для обох секторів (колгоспного та індивідуального) при вирахуванні гуртової продукції на 1931 рік:

Назва головніших культур	Колективний			Індивідуальний		
	Врож. 1931 р. з га	Врож. 1930 р. з га	% збільшення	Врож. 1931 р. з га	Врож. 1930 р. з га	% збільшення
Озима пшениця . . .	19,5	16	20	15,5	14,3	8,5
Яра "	13	12	8	12	11,4	5
Жито	18	15	20	16	14	14
Ячмінь	14	12,5	12	12	11,9	—
Овес	17,2	13	32	15	12,2	23
Просо	9	5,8	50	8	6,6	21
Гречка	8	6,5	23	7,5	5,6	34
Стручкові	15	12,8	17	12	11	8,5
Цукробуряк	160	148	8	150	141	6,4
Картопля	108	84	15	108	108	—

Товарова продукція з усіх зернокультур збільшується з 38.552 цнт. до 97.604 цнт. (10,3%).¹⁾

Питома вага товарної продукції зернокультур у всіх секторах передбачається така:

¹⁾ Треба зазначити, що товарність всіх зернокультур є, як показав складений з них баланс, — товарність лише твердих культур (жита, озимої та ярої пшениці) м'які ж культури (всі зернові ярі без пшениці) дадуть значний дефіцит, тобто їх не вистачить для власних потреб, тоді як з усіх зернових культур маємо товарів лишки. Така нерівномірність поміж м'якими та твердими культурами залежить від засівплощі, контрольні числа з яких були надіслані від Наркомзему, як обов'язкові для району. Приймаючи до уваги розвиток тваринництва району, доведеться зняти питання про завіз до району ярих культур з заміною їх на озимі.

Назва секторів	1930 р.	1931 р.	% збільш.	% зменшен.
1. Радгоспівський . .	36,5	27,4	—	25
2. Колективний . . .	9,5	47,2	500	—
3. Разом усуспільнен.	46	74,6	62,2	—
4. Індивідуальний . .	54	25,4	—	53

Товарова продукція цукробуряку збільшується з 831.632 цнт. до 1.167.328 цнт. (40,2%). Секторіальний розріз товарової продукції цукробуряку збігається з секторіальним розрізом гуртової продукції (див. попередню таблицю з гуртової продукції).

Е. Колективізація. Партійні постанови щодо темпів колективізації знайшли своє відзеркалення в к. ч. Основною формою колективізації накреслено артіль. К. Ч. передбачають охоплення колективізацією 70% господарств (7.950 дворів з 11.357) проти 18,3% господарств в 1930 році. Загальна кількість с.-г. населення, що його передбачається охопити колгоспами, так само дорівнює 70% с.-г. населення (42.000 з 60.000 душ). Кількість колгоспних об'єднань (артілів) збільшується з 25 до 50. СОЗи, що існували в 1930 році, переходять в 1931 році на статут артілі.

Сума неподільних капіталів збільшується з 48.580 крб., а в 1930 році до 200.000 крб. в 1931 році (412%). Збільшується і майно розкуркулених з 98.175 крб. в 1930 році до 198.000 крб. в 1931 р. (202%).

Ж. С.-г. виробнича кооперація. Процес швидкої колективізації с.-г., що означає кооперування на ширшій основі всіх господарчо-виробничих процесів ніж кооперування с.-г. виробничої кооперації, звужує цілком природно коло діяльності останньої. Це так само передбачається і в к. ч. Кількість бурякових товариств зменшується з 20 до 10, а кількість охоплених ними господарств з 9.493 до 3.407 (повинно охопити всі господарства, що не вийшли до колгоспів).

Приймаючи до уваги важливість мобілізації коштів, накреслено збільшити пайовий капітал з 90.955 крб. до 105.000 крб. (15,0%), спец. капітали з 30.189 до 42.000 (39%).

Обіг с.-г. виробничої кооперації зменшується з 972.983 до 820.000 крб. (17%) через те, що значно зменшується обіг зі збуту (800.000 крб. проти 961.288 крб.). Це явище цілком природне тому, що колективи будуть здавати свою товарову продукцію безпосередньо державі, без участі будь-якої посередньої організації.

З Фінансування сільського господарства. Контрольні числа передбачають збільшення вкладень у сільське господарство з 661.902 крб. у 1930 році до 2.209.961 крб. у 1931 р. (333%) ¹⁾. За соціальним розрізом ці вкладення розподіляються: 1) колгоспсектор (безпосередньо) — 1.264.850 крб., 2) лінійку вироб. т-в — 397.121 крб.

¹⁾ За основні джерела відомостей про вкладання в с. г. протягом 1930 р. правила зведення Райсільбанку, деякі відомості Райбуракспілки, дані місцевого бюджету, відомості МТС про П вартість та відомості Цукрокомбінату про авансування бурякосіяння та мінерального угноєння.

В основу запроєктованих чисел фінансування на 1931 рік взято: затверджений від Райліану проєкт—заявку на кредитування с. г. через те, що остаточних лімітів від НКЗ та інших організацій ще досі не надійшло, контрольні числа місцевого бюджету, відомості про видатки та поширення МТС, відомості Цукрокомбінату про авансування бурякосіяння та відомості інших організацій (споживча кооперація тощо) про їхнє вкладання.

3) для потреб району в цілому без розподілу на сектори — 549.000 крб.¹⁾. За матеріальним розрізом потрібно зупинитись на фінансуванні таких окремих заходів: 1) шляхобудівництво — з 174.456 крб. у 1930 р. до 484.140 крб. у 1931 р. (277,5%); 2) меліорація — з 1.574 крб. до 18.945 крб.; 3) тракторизація — з 32.850 крб. до 38.748 крб.; 4) рослинництво²⁾ з 256.889 крб. до 433.025 крб. (68%); 5) тваринництво³⁾ з 62.134 крб. до 577.740 крб. (930%).

Джерела фінансування запроєктовано такі: 1) Держбюджет — 15.990 крб. у 1931 р. проти 8.072 крб. у 1930 р. (98%), 2) місцевий бюджет⁴⁾ — 110.963 проти 57.295 крб. у 1930 р. (93%), 3) сільгоспкредит⁵⁾ 1.039.510 крб. проти 404.135 крб. у 1930 р. (247%), 4) кошти органів⁶⁾ — 259.714 крб. проти 324.444 крб. у 1930 р. (794%), 5) кошти населення⁷⁾ 952.429 проти 163.532 крб. у 1930 р. (582%).

3. Торгівля та товарообіг. А. Кооперування та капіталонагромадження. По лінії споживчої кооперації 1931 року повинно бути кооперовано 33.484 чолов. проти 18.920 у 1930 р. (176,5%), що становитиме 49% проти 28,2% всього населення та дорівнюватиме 75% дорослого населення.

Капіталонагромадження (пайовий, спеціальний та інші капітали) проектується збільшити з 360.326 крб. у 1930 р. до 646.190 крб. у 1931 р. (177,5%). Це збільшення станеться так за рахунок збільшення кооперованого населення, як і за рахунок збільшення пересічних норм пайових та інших внесків.

Б. Товаропросувна мережа. Виходячи з потреб повнішого обслуговування села через систему споживчої кооперації, швидшого кращого просування та поширення закритих розподільників, к. ч. передбачають:

Поширити краммережу з 46 одиниць в 1930 р. до 74 у 1931 р. (161%).

При проектуванні поширення мережі Райплян виходить з настанов Укрдержплану щодо організації крамниць у заселених пунктах з кількістю від 500 до 900 мешканців, рундуків — від 200 до 500 мешканців і розвозок — де мешканців менш 200 чоловік.

Заслуговує на увагу організація 9 розвозок для обслуговування дрібних заселених пунктів та віддалених колгоспів.

Закритих розподільників накреслено організувати 10, з розрахунком охопити всі радгоспи, підприємства р-ну та 2—3 найміцніших

Враховуючи великі потреби р-ну в горючому матеріалі (наявність чималої промбазис, МТС тощо) — запроєктовано організацію нафтоскладу.

1) Сюди відносяться видатки на: шляхобудівництво, зернохосвище, видатки на агро-зоо-ветмережу.

2) Сюди відносяться видатки на: мінугоєння, насінно-виробництво, боротьбу з шкідливими, спекулятури та теккультури.

3) Сюди відносяться видатки на: силосування, придбання великої рогатої худоби, свиней та овець, планове комплектування колгоспної череди і зокрема організації промгоспів, на збудування пташарень, вуликів, на кролівництво, рибництво та на будівлі для потреб тваринництва.

4) Сюди входять і видатки з сум самооподаткування (напр., на шляхобудівництво). До сільгоспкредиту віднесено не тільки кредити Райсільбанку, але й авансування від Цукротресту бурякоєння, кредитування від нього мінугоєння, кредитування видатків на встановлення МТС тощо.

5) Сюди відносяться: грошова участь різних організацій в шляхобудівництві, власні видатки Цукротресту на мінугоєння бурякової площі селянського (індивідуального та колгоспного) сектора, видатки спожив. кооперації на с. г., видатки органів на утримання агро-зоо-ветмережі.

7) Сюди відносяться участь населення в праці на будівництві та шляхобудівництві та власні кошти колгоспів (трудові чи грошові) у запровадженні у них заходів.

В. Обіг з заготівель та роздрібного продажу. Обіг з заготівель на 1931 р. не визначено за відсутності орієнтовних вказівок, там само як і не визначені заготівлі 1931 р. с.-г. продукції в натурі. Обіг з роздрібного продажу, що охоплює собою кооперативну та державну торгівлю (аптеки, пивниці пивтресту та крамниці Центроспирту) збільшуються в 1931 р. до 4.317.846 крб. проти 3.079.199 крб. у 1930 р. (140,20%).

Г. Капіталовкладення по лінії торг. організацій. На поширення крамничної мережі спожив. кооперації вкладає 10.500 крб.; на поширення громадського харчування— 30.000 крб.; на поширення хлібовипікання (збудування хлібопекарні Райпо)— 40.000 крб.

Вкладення на с.-г. приміську базу (фарми, свинарники, кролятники, птахівництво та городництво) збільшуються з 25.600 в 1930 р. до 89.085 к. в 1931 р. (348%).

4. Громадське харчування та хлібовипікання. Виходячи з потреб поширення громадського харчування, к. ч. передбачають збільшення звичайних їдалень з 7 до 13 (85%), що дасть можливість мати при кожному радгоспові одну постійну їдальню.

Для обслуговування робітників радгоспу під час польових робіт к. ч. передбачають організацію 5 польових кухонь.

Кількість звичайних їдалень по колгоспах збільшується з 5 до 25 (надто потрібні їдальні при колгоспах, де утворено молочарські та свинарські фарми). Крім зазначених їдалень, кожен колгосп матиме під час літніх робіт польові кухні.

Для обслуговування лісорозробок району передбачається організація 2 пересувних кухонь.

Фізичний обсяг громадського харчування поширюється на 350% (12.200 страв на 1 добу в 1931 р. проти 3.658 страв у 1930 р.).

Хлібовипікання поширюється з 4.050 кг. на добу в 1930 р. до 10.230 кг. у 1931 р. (252%).

5. Народня освіта. Складаючи к. ч. з масової освіти, Райплян керувався постановами XVI всеукраїнського і XI всеукраїнського з'їздів партії, постановою ЦК ВКП(б) з 25-VII-1930 р. та законом ВУВК'у про загальне обов'язкове навчання.

А. Дошкільне виховання. Кількість дитячих садків і майданчиків збільшується з 6 до 18, а кількість охоплених ними дітей, разом з дитячими яслами (див. „Охорона здоров'я“) збільшується з 240 до 1.500, що становитиме 20,5% дітей дошкільного віку (3-7) району.

Майданчики, дитсадки та ясла передбачається утворити виключно при колгоспах та великих промпідприємствах р-ну.

Б. Трудова школа. Кількість комплектів молодшого концентру збільшується з 27 до 28. Кількість комплектів у них з 166 до 191. Кількість учнів у них з 6.393 до 7.501. Норма учнів на 1 комплект—40. Діти шкільного віку (8—11 р.) повністю охоплюються школами першого концентру.

Кількість шкіл другого концентру збільшується з 9 до 11. Кількість учнів у них збільшується з 1.043 до 1.887. Школи другого концентру типу ЦСМ збільшуються з 7 до 9, а кількість комплектів у них з 16 до 26, з розрахунком охопити 1.363 учнів проти 639 у 1930 р.

У зв'язку з політехнізацією школи при всіх 4 річках і молодших концентрах 7-мирічок утворюються робітні кімнати, а при старших концентрах 7-мирічок майстерні, для чого асигновано відповідні, за місцевим бюджетом, кошти (10.000 крб.). Через те, що кількість неписьмених підлітків зменшується в районі, скорочує свою діяльність лікнеп для підлітків (з 12 до 10, з охопленням 245 підлітків проти 365.).

Кількість 3 річних ШСМ старшого віку збільшується з 1 до 3 а кількість учнів у них з 37 до 84. Кількість однорічних ШСМ збільшується з 1 до 5, а кількість у них учнів — з 41 до 200. Утворюється група для дефективних дітей при опорній районній 7-міричній школі.

У зв'язку з поширенням шкільної мережі, що значно збільшує попит на вчителів, утворено в районі курси для підготовки 40 вчителів молодшого концентру. Для вкомплектування вчителів старшого концентру провадиться висування найбільш придатних учителів молодшого концентру. Крім того, відправлено поза межі району на вчительські курси 15 чоловік. Загальні витрати на народню освіту збільшуються за місцевим бюджетом з 366.912 крб. у 1930 р. до 599.476 крб. у 1931² р. (16%).

Запроектовано асигнувань на матеріальне забезпечення (сніданки, одяг, взуття) біднішої частини учнів 1 концентру, з розрахунку 1 крб. пересічно на всіх учнів заалом. 1930 р. жадного матеріального забезпечення учнів старшого концентру не провадилось.

Матеріальне забезпечення учнів II концентру, порівнюючи з 1930 р. залишається незмінним (забезпчується 12% всієї кількості учнів. Норма — 100 крб. на рік).

В. Позашкільне виховання. Утворюється один районний кабінет К. Д. Р. з розрахунком охопити 9.388 дітей, 4 фізкультурні майданчики і райекскурсібюро.

Г. Політосвіта. а) Шкільні заклади політосвіти. Шкіл лікнепу (для зовсім неписьменних) залишається 87 проти 111 у 1930 р., а кількість неписьменних, що повинні бути від них охоплені дорівнює 2.193 проти 2.779 у 1930 р. Згорнення діяльності шкіл лікнепу для ліквідації цілоковитой неписьменности пояснюється тим, що 1930 р. є останній рік цілоковитой ліквідації неписьменности людности віком з 15 до 35—40 р. Зате значно поширюється діяльність шкіл ліквідації малописьменности (147 проти 23, з охоплення 3.408 проти 555). Утворюється і вечірня робшкола 1 ступня на 30 чол., з розрахунком перетворити її у 1932 р. на 3 ступневу. Утворюється робітничий університет для підготовки до ВИШ'ів на 40 чоловік.

Кількість радпартшкіл 1 ступня збільшується з 3 до 4, а кількість слухачів — на 25 чол.

б) Самоосвіта. Утворюється і райконсультбіюро, що повинно обслужити 2.000 чол. Крім того, передбачається утворити при сільбудах 4 консультбіюра.

в) Мережа політосвітних закладів. Утворюється 9 будинків колективіста. Кількість хат-читальень збільшується вдвічі (12 проти 6). Кількість кутоків при них з 20 до 60. Робітничі та радгоспівські клуби значно поширюють свою діяльність (збільшується кількість охоплених ними осіб). Кількість бібліотек збільшується з 6 до 13, а книжковий фонд з них з 10.240 до 25.000 книжок.

Тираж районної друк. газети ставитиме у 1931 р. 1.008.000 примірників. Кількість стійгазет збільшується на 5 (30 проти 25). Кількість трансляційних вузлів збільшується з 1 до 2, а радіоточок до них з 86 до 172. Кількість самостійних радіоустав збільшується з 24 до 50.

Кількість кіно-устав збільшується з 5 до 6.

б. Охорона народнього здоров'я. Виходячи з потреб поширювати та поліпшувати медично-санітарну обслугу колгоспного сектора, місцевих робітників та інших верств трудящих, к. ч. передбачають:

А. В галузі лікувально-профілактичній: а) Зріст кількості ліжок у лікарні, поліклініці та при амбулаторіях з 70 до 99.

Цей зріст зменшить навантаження людности на 1 ліжко з 957 у 1930 р. до 691 у 1931 р.

б) Накреслено влаштувати 1 нову амбулаторію (с. Кам'янка), що зменшить навантаження на амбулаторію району з 11.169 до 9.782.

в) Щоб охопити всі радгоспи пунктами першої допомоги, запроєктовано збільшити кількість останніх з 4 до 5.

Б. В галузі санітарно-епідемічній: а) Утворити лазнево-пральний загін. б) Поширити діяльність санбаклабораторії відкрити всі три відділи: клінічний, санітарно-гігієнічний та бактеріологічний). в) Організувати санітарно-освітню базу. г) Збільшити санітарно-освітні виставки з одної до трьох.

Б. В галузі охматдиту: а) Утворити при дит. консультаціях дві молочні кухні, що повинні обслужити протягом року 9.000 відвідувань дітей.

б) Для обслуговування вагітних жінок при дитконсультаціях вводиться лікар-гінеколог на половинне утримання.

в) Утворюється 3 постійних ясла на 90 дітей, та збільшується кількість сезонних ясел з 24 до 49, що дасть змогу утворити ясла при кожному колгоспі під час польових робіт та утворити ясла для робітниць, що працюють у промисловості (Тростянець).

Відсоток охоплення всіх дітей ясельного віку (0—3 р.) збільшується по р-ну з 7 у 1930 р. до 17 у 1931 р. В усуспільненому секторі відсоток охоплення 1931 р. зменшується, порівнюючи в 1930 р., через те, що значно збільшується відсоток колективізації. Відсоток охоплення яслами робітниць підприємств становитиме 17%.

* * *

В цій статті розглянено головні частини контрольних чисел. Звичайно, що складені контрольні числа не є цілком досконалим пляновим документ, надто тому, що його складено в районі вперше, без минулого досвіду. Найголовніша робота райплану, це перетворення цього комплексного синтетичного пляну на плян конкретний, на плян оперативний.

Складання пляну є лише початок соціалістичного плянування. Справжнє ж плянування відбувається в процесі самого виконання цього пляну.

Центральний архів
Білозілля
№ 87628

